

PRIHODNJE ODHODNJE

Srečko Fišer

PRIHODNJE, ODHODNJE
Komedija, melodrama

Kaj je temeljna značilnost sveta, ki ga opisuje ta igra?
Morda to, da se v vseh teh prostorih dogaja nekak tranzit: da nikjer ni tišine: nemara je to hrup kolesja zgodovine, ki se vrti. To je vsenaokrog; ampak dogajajo se pa stvari vsakič v drobni celici, ponavadi le med dvema človekoma.

OSEBE

Teta Malka (Amalija). Dobrih 50. Drobna, suha, z očali. Klepetava, bistra, dobrodušna, zna biti tudi malo ujedljiva. Hodila je v meščansko šolo, a ker je družina obubožala, jo je morala pustiti (njen šiviljski poklic je sekundaren); v njeni šegavosti je sled melanholične grenkobe, morda tudi za zamujenim življenjem (zaradi okoliščin se ni poročila); vendar nikoli ne jadikuje, nasprotno, njen odnos do realnosti je konstruktiven, celo veder.

Stric Jožko, Malkin brat. Nekaj let mlajši, tudi neporočen, sicer pa v vsem sestrično nasprotje: medvedje postave, ne najbolj hitre, a zdrave kmečke pameti, pa tako molčeč, da je treba vsako besedo izvleči iz njega. Njegova krepka figura in mrgodna molčečnost ustvarjata vtis osornosti, celo grobosti, čeprav je v resnici pohlevnega značaja.

Pavle, njun nečak. Blizu 40. Čeprav je Malka njegova (nekakšna) teta, po starosti nista celo generacijo vsaksebi: njegov odnos do nje, ki izvira iz mladosti, je bolj odnos do starejše prijateljice (med njima je neka perceptivna afiniteta: te s stricem ni, čeprav sta si po letih bliže). Kot se spodobi za umetnika, je tudi nekoliko egocentričen, čeprav ne hudo zoprno; v desetletju, ki ga je večinoma prebil v tujini, se je navzel nekaj svetovljanstva – ne da bi bil ohol, a se vseeno čuti in sam čuti, da je med njim in starim krajem nastala nekakšna vrzel, svetova sta šla naprej vsak po svoje in se oddaljila.

Ivan, okrog 25. Vojna sirota, čeprav že odrasel, ne manj zaznamovan s tem. Teta Malka in stric Jožko sta njegova najbližja sorodnika. Nevisoke, žilave postave. Zagnan, optimističen, občutljiv za krivice, tudi nekoliko naiven, kot mora biti, z noto melanholije na dnu. Življenje, ki ga je živel, je od njega terjalo, da skriva svoja čustva, vendar se tega ni preveč dobro naučil. Oziroma se mu posreči tam, kjer ni treba, in narobe.

Jelka, učiteljica. Okrog 35. Močna in odločna (vsaj na zunaj), v govoru zna biti neposredna, tudi robata kot kakšen dedec. Nekateri mislijo, da je možačasta. V vasi je na glasu, da lovi moške, po možnosti mlajše. Konkretnih podatkov manjka; vsekakor ji, kakršna je, najbrž v resnici ne bi bila tuja kakšna varianta prakomunistične utopije o svobodni ljubezni. Je namreč predvojna komunistka, sicer po knjižici, po srcu prej anarhistka.

Otrok, 5-6 let.

Fanica, Ivanova »zaročenka«. 20. Preprosto kmečko dekle, ki pa se zna boriti in pri tem ji tudi pojem taktike ni čisto tuj.

Polde, umirjen, bivši partizan.

Štefan, bolj preproste pameti, pa poštenjak.

Slavka, njegova žena. Podobnih lastnosti, tako da se dobro ujemata, čeprav se nenehno prepirata. Je pa ona prepričana, da je veliko pametnejša od njega in do neke mere to najbrž celo drži.

Dragec, »dobro obveščeni« štoser, zafrkant, opravljivec, zabavljač; nekateri

PRIHODNJE ODHODNJE

menijo, da je oznovski provokator.

Ančka, točajka. Nekoliko robata (poklicna deformacija) in dobrodušna.

Drejče, 18. Šole nič, pameti dosti, razsodnosti malo; zagnan mojster za vse, trenutno ima v vasi dve pomembni vlogi: prvo, da popravlja kinoprojektor, ki ga je od nekod privlekel učiteljičin brat partizanski oficir in heroj, in drugo – vendar ni zanesljivo, koliko je ta resnična – da je njen n-ti ljubimec.

Precednik, ok. 40. S pravim imenom Franc Poženel, predsednik KLO. Imenujejo ga Precednik, ker zna virtuozno precediti pljunek skozi vrzel v zobovju, nastalo, ko mu je nekdo v pretepu izbil sekalec (ni najbolj simpatičen karakter). Ni iz kraja, čeprav je domačin v širšem smislu – »regionalni«; ima neke, ne ve se dobro, kakšne, šole; je človek mnogih talentov, poleg ostalega nekakšen umetnik-mimetik: na svojski način je večji umetnik kot Pavle. Skratka, človek več identitet. V oblasti zelo uživa.

Stanko, njegov »pribočnik«; nekateri menijo, da je subnormalen, vsi pa se strinjajo, da je čuden.

Tihji, kontrabantar. Izkušen možakar srednjih let. Kos renegatskega Sokrata, individualist in poslovnež ante litteram.

Vodnik Jugoslovanske armade.

Lazič

Spahija, vojaka Jugoslovanske armade.

Župnik, ne slab človek, a razumevanje situacije nekoliko presega njegove moči, pa nikogar ni, ki bi mu olajšal nalogo.

Faničina mama, verna in tudi nekoliko zadržana, ne zelo odprte pameti. Za razliko od tete Malke (približno istih let) izredno rada jadikuje.

Silvana

Lučka

Rezka, mladinke.

Cvetko, mladinec.

Čas: 1948, teden ali dva v pomladi (med Pet in Šest vsekakor mine nekaj dni; podobno med Osem in Devet).

ENA

Kmečka kuhinja, tudi za tisti čas precej staroveška: stene temne od dima, tla iz zbite ilovice, zidan štedilnik, ob njem vedro vode in kupček nasekanih gabrovih in hrastovih vej za kurjavo; vrata, ki vodijo v kamro; stara kredenca, miza s klopjo in kakima dvema stoloma, nad njo luč s črnikastim pločevinastim krožnikom-senčnikom, z njega ob žarnici, rjavi od mušjih drekov, visi lepljivi muholovec. Čeprav je še svetel dan (konkretno pomladanski popoldan), je v prostoru, bolj slabo preskrbljenem z naravno in umetno svetlobo, temačno. Ob eni steni skrinja, na njej kup cunj, poleg star šivalni stroj, nadenj od luči nad mizo improvizirano napeljan električni kabel za še eno luč – golo žarnico. Za strojem sedi suhljata starejša ženska – TETA AMALIJA, po domače MALKA, in šiva: enakomerno drdranje šivalnega stroja se meša s presledki tišine, ko pripravlja blago za naslednji šiv in si ogleduje narejeno: vidi se, da je večša šivanja; a to, kar dela, je očitno neka improvizacija, prej krpanje kot šivanje. Trkanje na vrata, ne preveč odločno.

TETA MALKA (ne da bi dvignila pogled od šivanja) Naprej.

Vstopi moški blizu štiridesetih, za povojni čas še kar dobro oblečen; v roki nosi nevelik lesen kovček: PAVLE.

PAVLE Dober dan, teta Malka. (Njegov pozdrav prekrije drdranje šivalnega stroja, ki ga je ravno pognala teta Malka.)

TETA MALKA (glasno, da prevpije drdranje; toda njen glas je bolj tenak, pohleven, in ji to komaj uspe) Si ti, Ivan? Samo to zaštepam.

Pavle zapre vrata za sabo, obstane korak od njih, si ogleduje kamro in teto Malko z melanholičnim nasmeškom. Stroj se ustavi.

PAVLE Nisem Ivan.

TETA MALKA (se ozre, čez naočnike na koncu nosu pogleda prišleka; ga ne prepozna; čez nekaj trenutkov oklevajoče) Ste od zadruga? Mojega brata še ni, na njivi je, zdaj enkrat mora priti. Če hočete ...

PAVLE Me ne spoznaš, teta Malka?

TETA MALKA (nekaj trenutkov strmi vanj čez naočnike, nato) Pavle! Pavle Rojčev!

PRIHODNJE ODHODNJE

Marija nebeška, ves drug si! Pa saj ni čudno ... (Se ove.) Ježeš! Človek pride po tolikih letih nazaj v domače kraje in jaz ga pustim stati sredi kuhinje! Usedi se vendar! Gotovo si truden! Pa lačen! Boš kaj pojedel? Popil?

PAVLE (ironično) Kot vidim, tukaj še vedno mislite, da tujina človeka izčrpa.

TETA MALKA (popolnoma mimo šale) Mogoče ni res?

PAVLE (razorožen) Je. – Ne bi delal preveč škode.

TETA MALKA Ne misliš, da te bom poslala v gostilno! (Medtem ko pripravlja skromen prigrizek in steklenico vina) Na kmetih vsaj lačni nismo, naj bojo nakaznice, izkaznice, točke, kar že je –

PAVLE Vem, da je bolj trda za stvari.

TETA MALKA Najbolj trda je za delovne roke. Še tisto malo zemlje, kar imamo, komaj za silo obdelamo.

PAVLE Stric Jožko, kaj pravi? Je zdrav?

TETA MALKA Pravi bolj malo, saj ga poznaš. Zdrav pa je kar, hvala bogu. Pred mrakom ga ne bo z njive.

PAVLE Seveda, za enega samega ...

TETA MALKA Še dobro, da je vsaj eden. So hiše, kjer ni moškega. Koliko jih je vzela vojna ... In bog ve, če je že konec, eni pravijo ...

PAVLE Je, je. Konec je zaenkrat. Kar smo dobili, smo dobili, kar smo zgubili, smo zgubili.

TETA MALKA Saj. Boga moramo zahvaliti, da smo živi in zdravi, kar nas je ostalo, in misliti naprej, ne nazaj.

PAVLE Lepo je videti, da tebi ne leta ne vojna ne vse skupaj ni vzelo dobre volje.

TETA MALKA Kaj boš? Od joka in stoka ne bo nič boljše. – Ampak ne bova govorila o meni. Rajši ti kaj povej, Pavle Rojc, slovenski pisatelj ...

PAVLE Eh, ja, pisatelj ...

TETA MALKA Jaz sicer nisem nič prečitala, kar si napisal, po pravici. Saj ne zameriš, za nas so bolj slovenske večernice pa pratika.

PAVLE Te že dobro poznam. To govoriš samo zato, ker me nočeš kritizirati.

TETA MALKA Meni je bilo zadosti, kar si napisal posebej za nas – tvoje kartoline iz zavora. Ko si prišel enkrat ven, tako nisi več pisal. (Pavle se v zadregi zgane.) Ja, ja, vem, pošta je bolj slabo hodila. – Jej, kaj samo gledaš! – In če bi stokrat prečitala, kaj se pa zastopim. Bo že res, kar rečejo šolani ljudje. Ponosna sem, da imam takega človeka v svoji žlahti.

PAVLE Nehaj, nerodno mi bo. – Kako ste pa kaj vi preživeli ta leta?

TETA MALKA Kaj naj ti rečem, jaz nisem pisateljica. Nevenkako veselo ni bilo. So bili Italijani, so bili Nemci, so bili partizani, pa še vseh sort čudna kompanija se je valila mimo, ta beli, kozaki, četniki ... in na koncu – družeti

...

PAVLE Družeti? Kaj so pa to za eni?

TETA MALKA Ne veš, kdo so družeti? Ti pa res prihajaš z drugega sveta.

PAVLE Iz Ljubljane pravzaprav.

TETA MALKA Saj. – Družeti, to je Jugoslovanska armada. Po vojni so prišli. Ves čas so govorili, družo sem, družo tja, in tako ... Spodaj pri Jazbinah so imeli barake. Jeseni so odšli, ko je bil podpisan tisti sporazum ali kar je že. Zdaj je tam zadružni hlev, ampak ljudje barakam še zmeraj rečejo »Pri družetih«.

PAVLE (se smeje) Družeti ...

TETA MALKA Ja. Še otroci so imeli svoje veselje z njimi. Bolj predrzni so hodili dol k mreži in ko so videli kakšnega, so ga poklicali: »Ej, družo!« In če se je oglasil, so mu zaklicali: »Pučaj z metlo!«

PAVLE In niso bili nič jezni, družeti?

TETA MALKA Ponavadi ne ... Tudi oni so bili osamljeni, daleč od doma ... Skoraj kot ujetniki ... Pa saj mularija tudi ni mislila nič slabega, malo čudni so se jim zdeli, ampak so jih vseeno imeli za »naše« – si misliš, ko so bili Nemci tukaj, jim ni šel nobeden blizu ... Ampak končalo se je pa z nesrečo ...

PAVLE Nesrečo?

TETA MALKA Enkrat je bil eden, prav mlad fant, ne vem, od kod dol ... Na straži je bil menda ... Je moral biti kaj prestrašen ali živčen, kaj vem ... Ali pa se je mogoče hotel igrati tudi on ... In je ustrelil ... enega otroka ...

PAVLE Ustrelil!? Otroka?!

TETA MALKA Ja.

PAVLE Do smrti?

TETA MALKA Do smrti, ja ...

PAVLE In potem?

TETA MALKA Kaj češ, da bi bilo ... Vojak je bil menda kaznovan, so rekli ... Pa saj – lahko rečeš, da je bil sploh kriv? Sam še skoraj otrok, izgubljen daleč od doma, nesrečen ... Bogve, ali je sploh vedel, kaj se bo zgodilo, če pritisne na

PRIHODNJE ODHODNJE

petelina? To ni človek, vojna je to, ki šavsne kot zver, tudi ko misliš, da je že mrtva. Ampak pustiva te žalostne reči, teh ne zmanjka. Povej mi, Pavle – veš, večkrat sem se spomnila nate in se mi je zdelo tudi čudno, ti povem odkrito, da te toliko časa ni blizu. Prej ne rečem, vem, da nisi mogel, ampak zdaj že dve leti ...

PAVLE Eh, teta moja, ko bi ti vedela, kakšno domotožje sem imel ... Ampak potem, ko naenkrat pride čas, da lahko greš, si rečeš: kam pa naj grem? Hiša je požgana, kar je ostalo bližnje žlahte, se je raztepla ...

TETA MALKA Mi nismo bližnja žlahta?

PAVLE Že, ampak ... je le druga domačija ... Ljudje imajo svoje stvari ... (Po premošku.) Povem ti, dokler nisem odšel proč, se nisem niti zavedal, kako močno je to, kar pišem, povezano s temi kraji, kako se z leti brišejo podobe tega, kar je najbolj zares moje ... Kako ugaša moč priklicati pred oči podobe sveta ... kako jih boš priklical, ko jih ne vidiš več, ko ti pred očmi bledijo kot stare kartoline ... Tiste, kot si rekla, ki sem jih pisal tebi iz zapora ...

TETA MALKA Mogoče niso toliko zbledele. Ti jih pokažem?

PAVLE Čudna misel, da bi bral svoje kartoline izpred desetih let! – Ja, pokaži mi jih.

Teta Malka gre po kartoline, Pavle gleda prostor okoli sebe, kot da bi ga – pod avtosugestijo pravkar povedanega – hotel vdihniti vase.

TETA MALKA (se vrne) Prav veliko jih ni. (Mu jih poda, Pavle zavzeto gleda.) Kakšna se je mogoče tudi izgubila.

PAVLE (gleda) Najbolj zanimivo je, kako so brez vsebine, same take stvari – lep pozdrav, zdrav sem, enako želim tudi vam, hvala za pismo ... Seveda, če bi napisal kaj več, bi cenzura prečrtala. Ampak vseeno, če malo pomislim, točno vem, kaj je za katerim od teh stavkov: tu so me živcirale stenice, tu me je zeblo ... besede kar zadišijo po svoji pravi vsebini ... (Zavzeto.) V bistvu je nekaj takega naloga pisatelja – ampak kako naj to dosežem, če meni samemu komaj še kaj diši?

TETA MALKA (preprosto skeptično) Hja, ne vem; oprost, jaz se bolj razumem na kokoši, šivalni stroj in motiko – te reči.

PAVLE (se posmeje) Mogoče sem po to prišel, mogoče to rabim. Motiko. Take reči. Nekaj, kar (zavzeto) primeš.

TETA MALKA Če ne rabiš drugega, si pri nas lahko dobro postrežen.

PAVLE Saj, sem hotel vprašati ... Ne vem še zagotovo, koliko časa ostanem, ampak ...

TETA MALKA (z dobrodušnim ironičnim nasmeškom) Seveda lahko spiš pri nas.

PAVLE Potrudil se bom, da ne bom v napoto.

TETA MALKA Človek božji ... včasih si želiš napote ...

PAVLE Saj ne boš jezna, teta Malka, zdaj bi se šel še malo razgledat po vasi, preden bo mrak, radovednost me daje ... malo bi – vdihnil zrak starih krajev!

TETA MALKA Kajpa, po vseh teh letih ... Le pojdi, le ...

PAVLE Kovček pustim kar tukaj, prav?

TETA MALKA Tja k zidu ga postavi.

PAVLE (prestavi kovček) Nasvidenje. Čez kakšno uro.

TETA MALKA Že prav.

Pavle odide in zapre vrata za sabo. Teta Malka za nekaj hipov obsedi; na obrazu ima preostal nasmešek; dvakrat, trikrat počasi zmaje z glavo in ne reče nič; nato z vzdihom vstane, venomer z istim nasmeškom na obrazu, in gre znova sest za šivalni stroj. Zdej je ne vidimo več v obraz, a bržkone so gube starega blaga pred njo prekrile nasmešek na njenem obrazu. Stroj spet ritmično drdra.

DVE

Soba v šoli, ki je še bolj kone gradbišče. Nekdanji razred, kot se še vidi po zidni opremi; ne zelo velik. Zdej je malo pisarna, malo ropotarnica, malo skladišče, tudi divan je tam. Vrata vodijo v prostor poleg (kjer je menda Drejšetov projektor). Obvezni ropot zidarjev, ki očitno delajo ob vsaki uri. Za pisalno mizo sedi IVAN, z roko si podpira glavo in kadi cigareto; pred sabo ima kup papirjev, nekaj piše. Odprejo se vrata: vstopi JELKA.

JELKA A, oprost, nisem vedela, da si tukaj.

IVAN Kaj boš ... ti si ravno tako tukaj doma kot jaz, še bolj pravzaprav.

PRIHODNJE ODHODNJE

JELKA (z nasmeškom stopi k njemu) No ja, malo olike ne škodi. Čeprav jaz nisem najbolj primerna, da predavam o tem. (Sliši hrup.) Še delajo?

IVAN Udarniki so, tekmujejo.

JELKA Bogve, če v svoji zagnanosti ne polomijo več orodja, kot naredijo koristi.

IVAN Ne gre za korist, gre za načelo.

JELKA Seveda. Imaš prav. (Sproščeno stopi obenj za mizo, pogleda papirje na njej.) Ti si pa tudi udarnik? Še delaš? (Njena domačnost z njim je malce dvoumna.)

IVAN (nerodno mu je; ali zato, ker Jelka gleda papirje na mizi, ki so morda celo zaupne narave, ali bolj zato, ker njeno krepko telo stoji tako blizu njega?) Ja, moram; smo imeli sestanek, sem dobil zadatke.

JELKA Kaj si dobil?

IVAN Zadatke.

JELKA (iz bližine, dokaj blago) Ta funkcionska latovščina. Misliš naloge.

IVAN (rahlo nejevoljen) No, pa naloge.

JELKA In kakšne? Če ne vprašam preveč? (Njen ton se zdi malce zafrkljiv, ampak mogoče je samo tak vtis.)

IVAN Napisati in raznositi moram obvestila o obvezni oddaji. Pa odločbe o odpravi nedostatkov.

JELKA Odpravi česa?

IVAN Nedostatkov. Kaj morajo ljudje popraviti na domačijah, da bo vas urejena za praznik, ko pride delegacija s komiteta.

JELKA Pomanjkljivosti.

IVAN Kaj?

JELKA Pomanjkljivosti. Tako bi se reklo po slovensko nedostatkov.

IVAN (malo bolj nejevoljen) Tovarišica Jelka ... kaj hočem ... jaz imam samo pet razredov italijanske šole ... in tisti kurz lansko leto ...

JELKA Če imaš samo pet razredov italijanske šole in tisti kurz lansko leto, zato še ni treba, da me kličeš tovarišica Jelka. Dozdaj sem mislila, da sva prijateljca, ne pa dva člana kakšnih bratskih delegacij.

IVAN Saj sva prijateljca ... samo ti včasih govoriš tako -

JELKA Pameti ti ne da obrazovanje rukovodilca. Jaz vem, da imaš pamet, tovariš Ivan, in zato jo uporabljaljaj.

IVAN Za besede?

JELKA Za besede? Ti moj dečko! (Iztegne roko, zdi se, da ga bo pobožala po laseh, vendar tega ne stori.) Tudi za besede. In tudi za stvari.

IVAN Ne razumem, kaj hočeš povedati.

JELKA (stopi korak, dva proč) Gotovo je Precednik osebno predlagal tebe za tiste naloge?

IVAN Ja. Ampak konec koncev je vseeno, kdo -

JELKA Se pravi, predlagal te je za izterjavo davkov in kar je še, delovno obveznost.

IVAN Obvezna oddaja ni davek. V posebnih povojnih razmerah -

JELKA Ja, že vem. Ampak ljudje to vidijo kot davek, in tudi res ni kaj dosti drugega. In ti boš dacar.

IVAN (njen ton ga le malo prizadeva, morda celo žali) Če hočeš temu tako reči, ne bom se prerekal s tabo ...

JELKA Dacar je povsod eden najbolj osovraženih ljudi, veš to?

IVAN V socializmu mora društvena svest -

JELKA Društvena svest. (Pogoltno jezikovno pripombo v obliki debelega cmoka.)

Ja. Ampak dokler društvena svest ne dostigne višji stopenj, so dacarji eni najbolj osovraženih ljudi, tudi v socializmu. (Spet malo bliže) Si kdaj pomislil, da te Precednik zmeraj predlaga za take reči, ki so zoprne? Saj menda mi ne boš rekel, da ti je v imenu društvene svesti prijetno nositi ljudem obvestila o obvezni oddaji?

IVAN Seveda mi ni. Ljudje težko živijo, dostikrat nimajo dovolj niti zase ...

JELKA No, vidiš, da imaš pamet.

IVAN Ampak to mora biti; čas je tak, da -

JELKA Ja; tako ali drugače, mora biti. Ampak zdaj ne govoriva o tem. Vprašala sem te, ali se ti ne zdi nič čudno, da take neprijetne naloge po pravilu doletijo tebe.

IVAN Nekdo mora ...

JELKA Seveda. In tebi Precednik zaupa in zato ti da najtežje naloge. Ne?

IVAN Ja, v bistvu ...

JELKA Mogoča je pa tudi drugačna razlaga.

IVAN Drugačna? Kakšna?

JELKA Gotovo veš, da Precednik pri ljudeh ni zelo priljubljen.

PRIHODNJE ODHODNJE

IVAN To ni nič važno. Človek, ki je v takih časih na taki dužnosti, se mora tudi komu zameriti.

JELKA Ja. Ali pa pošlje koga drugega, da se jim zameri namesto njega. Za Precednika se mi ne zdi, da bi se ljudem zameril ravno z opravljanjem svoje dužnosti.

IVAN To ni moje, da dajem take ocene. On je moj nadrejeni in ...

JELKA (spet blizu) Lej, Ivan. Čeprav si samo tajnik KLO, ljudem predstavljaš oblast. Vidi jo te v paru s Precednikom. In govorijo: Precednik je – kar pač že pravijo – ampak Ivan je pa bolj fajn.

IVAN To samo ljudje tako vidijo, v resnici pa ...

JELKA Ne gre samo za ljudi, Ivan. Tudi Precedniku ni všeč, če tako govorijo. On hoče imeti sam oblast in ve: manj boš priljubljen, bolj te bo imel pod komando.

IVAN Ti ga ne maraš, zato tako govoriš.

JELKA To se ve, da ga ne maram. Ampak kaj pa, če ga zato ne maram, ker je to, kar govorim, res? (Zdaj mu pa res položi roko na ramo.) Rada bi ti samo pomagala; za človeka, kot si ti, je lahko v miru bolj nevarno kot v vojni.

IVAN (v zadregi, kajti ton njenih besed je nekam žalostno – ljubeč, njena roka na ramenu pa temu primerno težka in topla) Hvala. Ni treba ... Hočem reči ... preveč skrbiš.

Trkanje na vrata. Jelka umakne roko.

IVAN Naprej.

Vstopi FANICA. Razpoloženje, ki je nastalo med Ivanom in Jelko, je še vedno v zraku, Fanica ga takoj začuti in onadva takoj začutita, da ga je začutila.

FANICA (pohlevno, kot človek, ki je prišel nekam, kamor je ne ravno prepovedano, a ne preveč prav priti) Dober večer.

JELKA (si prva opomore od presenečenja) O, Fanica! Pozdravljena!

IVAN (v hujski zadregi, pa zato malo nevljuden) Kaj pa ... kako to, da si prišla?

FANICA Jaz ... mislila sem, da si ... (Hotela je reči sam, pa premoškne.)

JELKA (dobrovoljno) Takoj ti ga prepustim, dekle moje. Malo sva poklepetala; v bistvu sem prišla pogledat, če je Drejče pri svojem projektorju. Si ga kaj videl, Ivan?

IVAN Ne, ni ga še.

JELKA Prav. Pridem kasneje. Živijo.

IVAN Živijo.

FANICA (zadržano) Nasvidenje.

Jelka odide.

IVAN (pokaže Fanici stol) Usedi se, Fanica, ne boš stala. Nisem te pričakoval ...

FANICA (bolj zaskrbljeno kot napadalno) Kaj dela ona tukaj?

IVAN Kako kaj dela? Tukaj je doma.

FANICA (sede) V tvoji pisarni?

IVAN To je šola ... in ona je učiteljica. Pa Drejče dela tam ...

FANICA Drejče! Naslednji na vrsti.

IVAN Ne smeš poslušati čenč.

FANICA Ne vem, če so samo čenče ...

IVAN Pa tudi če je res; to ni naša stvar ... Jelka je pač malo posebna.

FANICA (skeptično) Posebna?

IVAN (malo preveč zavzeto) Ja. In če bi jo ti boljše poznala, vem, da bi bili prijateljici.

FANICA (še bolj skeptično) Midve?

IVAN Ja. Ampak menda nisi prišla zato, da se bova pogovarjala o učiteljici.

FANICA Ni ti prav, da sem prišla, ne?

IVAN Kako da ne ...

FANICA Ne zgledaš preveč vesel, da me vidiš.

IVAN Seveda sem vesel, Fanica, zmeraj sem te vesel, samo to je, da moram urediti še kup stvari, pa zapisnik oblikovati ... Po sestanku je največ dela ...

FANICA (pohlevno) Oh, pri tebi je zmeraj največ dela, Ivan. Po sestanku je edini čas, ko te sploh lahko dobim: drugače je zmeraj ali teren ali obrazovanje ali orožne vaje ali delegacija ...

IVAN Tak čas je, gradimo domovino, vojna je bila ...

FANICA Vojna se je končala več ko dve leti nazaj.

PRIHODNJE ODHODNJE

IVAN Ampak še zmeraj se je treba boriti, predvsem pa graditi.

FANICA (pritajeno, a prizadeto) Zmeraj bo treba še kaj zgraditi, Ivan. Zdaj smo mladi, nikoli več ne bomo. Če nam je vojna vzela pol mladosti, naj sami vržemo proč še tisto, kar je ostalo?

IVAN Ni proč vrženo ...

FANICA Že veš, kaj mislim.

IVAN Seveda vem ...

FANICA Se spomniš, ko sva se spoznala v brigadi? Kako je bilo lepo! Nikoli ne bom pozabila ... (Gleda njemu za hrbet nekam v opečnat zid, kjer se ji bržčas riše podoba brigadirske idile, in se melanholično smehlja.)

IVAN Misliš, da bom jaz ...?

FANICA (precej grenko) Ti se najbrž nimaš časa spomniti.

IVAN Fanica, ne smeš tako ... Težko mi je, če tako govoriš.

FANICA (bruhne iz nje, čeprav brez agresivnosti) Zakaj pa misliš, da to govorim? Zato, ker je meni težko! Se spomnim, kako si mi pisal iz brigade, ko sem zbolela in sem šla predčasno domov ... Kako si vsak trenutek z mislimi pri meni ... kako misliš na to, kako se bova poročila ... da si si za konec tedna zrihtal dva prosta dneva ... in potem, čez dan, dva, naslednje pismo ... da za konec tedna na žalost ne moreš priti domov, ker imate nujen sestanek ... za proslavo konca gradnje proge Šamac-Sarajevo ... in tako je zmeraj ... !

IVAN (poparjen) Tako je prišlo ...

FANICA Ne vem več, ali sploh misliš resno, da bi se poročila?

IVAN (vehementno) Ja seveda mislim resno!

FANICA Samo kdaj!

IVAN (se odloči) Fanica, obljubim ti. Čez štirinajst dni grem na vaspitanje ... Za dva meseca ... in ko pridem nazaj, se poročiva. (Stopi k njej, jo objame.) Prav?

FANICA Če ne bo spet kaj prišlo vmes ...

IVAN Ne bo, boš videla. - S tvojimi si že kaj govorila?

FANICA Sem, ja. Lahko si misliš, da nista preveč navdušena - saj veš, kakšna sta ... Se pravi, predvsem mama. Zanj o si pač brezverec ... in če odlašava, bo še slabše ... mislila bo, da si zraven še luftar.

IVAN Samo da pridem nazaj z vaspitanja. Sicer pa - saj sva polnoletna, lahko se poročiva tudi brez dovoljenja staršev.

FANICA Ne, tega ne bom naredila. Prizadelo bi jih. Starši so samo eni, kakršni so. Prepričati bi bilo treba mamo.

IVAN (vesel, da lahko nekaj konstruktivnega predlaga) A da bi poskusil jaz govoriti z njo? Te dni enkrat se moram tako ali tako oglasiti ... Moram nesti obvestilo o obvezni oddaji pridelka.

FANICA Ivan. Se ti zdi, da je obvestilo o obvezni oddaji dobra priložnost?

IVAN Hja ... Kaj pa naj potem?

FANICA Nekaj takega bi moral narediti, da bi jih prepričal, da si v redu človek, da bojo s tabo dobro shajali, čeprav ne hodiš v cerkev in tisto.

IVAN Samo kaj?

FANICA Jaz sem se nečesa domislila. Ampak boš jezen, če ti povem.

IVAN Ne bom, povej.

FANICA Ob koncu vojne je bila mama enkrat v Gorici, zaradi nekih uradnih reči. In takrat se je nekako zaobljubila, da bo vsako leto v cerkvi Brezmadežne - jaz niti ne vem, katera je, ti najbrž veš?

IVAN Ja.

FANICA V cerkvi Brezmadežne prižgala svečo v zahvalo Mariji, ker je varovala našo družino med vojno. Naslednje leto ji je to nekako še uspelo, lani pa ne več in za letos tudi nič ne kaže, da bi bilo kaj boljše. Vem, tebi se zdi neumno, ampak njo pa to teži.

IVAN Lahko gre prižgat svečo na Sveto goro, hočem reči Skalnico, ta je zdaj na naši strani ...

FANICA To ni isto. Če bi bilo vseeno, kje, potem bi jo lahko prižgala kar v domači cerkvi.

IVAN (zdi se, da ga tema iritira) Saj jo res lahko ... - Te farške pravljice.

FANICA Pravljičje gor, pravljice dol, zanjo je važno.

IVAN (živčno) Že, ampak kaj pa naj jaz naredim? Naj grem jaz prižgat tisto svečo?!

FANICA (blago) Tako si rekel, kot da je popolnoma nemogoče. Njena zaobljuba se tiče družine; če bi jo ti izpolnil, bi nekako postal član družine, skoraj.

IVAN Fanica, pa kaj govoriš? Dobro veš, kako napeta je situacija! Še za Toneta mi niso dali dovoljenja, da bi ga šel obiskat čez v bolnico ...

FANICA Tudi brez dovoljenja se da priti.

IVAN Kaj?

PRIHODNJE ODHODNJE

FANICA Nekateri grejo. Neki možakar je naprimer, pravijo mu Tihi, vsi vejo, da redno nosi čez šnopc.

IVAN Se ti meša! S kontrabantarji da bi se dajal v španovijo!

FANICA Saj sem rekla, da boš jezen. Po pravici ti povem: najprej sem hotela iti kar jaz. Potem sem pomislila – možki to vseeno laže naredi in še pri mami bi zaleglo.

IVAN Ne, ne, nemogoče ... In če me dobijo? Ne moreš tako lahkomišlno ...

FANICA (beseda jo zadene) Lahkomiselno? Tako je govoril župnik o nas, ki smo pomagali partizanom ... Če bi vsak mislil: in če me dobijo? – kdo misliš, da bi šel v borbo?

IVAN To ni isto ...

FANICA Ni isto? Hočeš reči, tam je bilo vredno tvegati, tu pa ni?

IVAN Za eno svečo!

FANICA Ne gre za svečo. Gre za to, da te jaz prosim.

IVAN In kaj sploh pomeni, če gre komunist prižigat Mariji svečo?

FANICA Za mambo bo pomenilo mogoče še več, kot če bi bil vernik.

IVAN (zgrožen) Saj, točno tako, pomenilo bi, da sem naskrivaj pobožen, samo da sem se prilagodil časom!

FANICA Ni konec koncev vseeno, kako kdo razume? Ni dovolj, da midva veva, kako je?

IVAN Potem se samo še manjka, da nesem otroke naskrivaj krstit!

FANICA To se ti zdi najhujše? (Prizadeto.) Vedno delaš za druge, kako da zdaj misliš samo nase? (Potlej z drugim tonom, precej hladno, ampak morda je vmes kaj preračunljivosti.) Pustiva to, ne bova desetkrat ... delo imaš. Jaz sem se odločila: mama ne more iti; in če tudi ti ne moreš, bom šla jaz.

IVAN (obupan) Fanica! Ne bodi nora!

FANICA (odločno, a zdi se, da niso daleč solze) Kdaj naj bom nora, če ne zdaj, ko sem mlada! (Odvihra.)

Ivan obsedi, kadi in si podpira glavo. Ni preveč zbran: v glavi štrena nasprotij, zunaj zidarski bat: tup ... tup ... tup ... tup ...

TRI

Vaška gostilna, skromna, s povojno ne-opremo. Proti večeru, vendar je še skoraj prazna: za pultom si daje opravka točajka ANČKA, na drugi strani pa sloni osamljen gost in žuli špricar. To je DRAGEC; točajki, ki spada med obveščene ljudi, zaradi njegove fame ni veliko do pogovora z njim.

DRAGEC (šaljivo) No, Ančka, kdaj bo poroka?

ANČKA Kakšna poroka?

DRAGEC Ja tvoja, ne.

ANČKA A ja? S kom pa?

DRAGEC Z mano.

ANČKA Ma ne.

DRAGEC Ja.

ANČKA (se prisiljeno smeje) Hvala.

DRAGEC Kaj mi pa manjka?

ANČKA Nič. Razen da si že poročen.

DRAGEC (iskreno začuden) Jaz? Poročen?

ANČKA Ti, ja.

DRAGEC Ančka moja, ti ne razumeš modernega sveta.

ANČKA Glavno, da ga ti.

Hrup težkega tovornjaka, ki pelje mimo po glavni cesti v neposredni bližini. Hip zatem se odprejo vrata, vstopita ŠTEFAN in POLDE.

POLDE Še zmeraj vozijo, pa je že skoraj noč. (Si otepa obleko.) Uh, je dvignil prahu.

ŠTEFAN Ja, tudi jaz sem ves bel.

Se napotita k pultu, spotoma pozdravljata.

POLDE Dober večer

ŠTEFAN Živijo.

PRIHODNJE ODHODNJE

Se postavita k pultu, nedaleč od Drageca, a tudi ne zraven njega, tako da se vidi, da sta posebej.

ANČKA Večer. Kaj bosta.

POLDE Dva špricarja daj. (Štefanu.) Saj boš špricar?

ŠTEFAN Ma ja, pa bom.

POLDE Benti, ti povem. Ko slišim ta hrup, kot ta kamion prej, se mi kakšenkrat zazdi, kot da je spet vojna. In že gledam, kje imam puško, potem se šele zavem. Mogoče se mi bo en dan zasuknilo in bom kar naprej mislil, da je vojna.

ANČKA (postavi špricarja na pult) Evo.

POLDE Zdravje.

ŠTEFAN Zdravje. Mogoče ne bi bilo niti tako slabo, če bi bila res. Spet vojna.

POLDE (osupel) Kaj?!

ŠTEFAN Toliko so naši hiteli v Trst, zdaj pa ... Ni prav, da smo tako popustili.

POLDE A ti bi se šel kar tepst?

ŠTEFAN Ja. Vojsko na mejo ...

POLDE Se vidi, da se še nisi.

ŠTEFAN Če bi bili tanki na Krasu ...

DRAGEC (kot mimogrede, ne da bi ju pogledal) Tanki? Kakšni tanki?

ŠTEFAN (se obrne, glasneje) Kako kakšni? Naši tanki.

DRAGEC Misliš eden ali oba?

ŠTEFAN (ne razume) Kako, eden ali oba?

POLDE Strašno nov vic. Hahaha.

DRAGEC To sploh ni vic. - Ančka, daj še enega. - Menda ne misliš, da bi se mi kosali z Amerikanci?

ŠTEFAN Narod, ki se bori za pravično stvar, je nepremagljiv.

DRAGEC Dokler ga je še kaj. (Ančka brez besede postavi pijačo predenj.)

ŠTEFAN In Ruse pokličemo, če bo treba.

ANČKA Jaz jih rajši ne bi, da slučajno res ne pridejo.

ANČKA (iznad svojega dela svareče) Ejla, fantje!

ŠTEFAN (se ne zmeni zanjo) Rusi so naši prijatelji.

DRAGEC Tuja vojska je tuja vojska.

POLDE To je pa tudi res.

DRAGEC Čeprav je tudi pri naši vprašanje, koliko je res naša.

Huda beseda, nekaj sekund tišine.

POLDE Ti, Dragec, malo pazi, kaj govoriš.

DRAGEC Kaj mi kdo more! Vama povem še nekaj?

ANČKA Če misliš spet praviti tiste svoje vice, ti ne dam več piti.

DRAGEC Nimaš pravice odkloniti postrežbe.

ANČKA Imam. (Pokaže napis za sabo, ki govori o nestrežbi vinjenim.)

DRAGEC Kaj, sem mogoče pijan?

ANČKA Kdor pravi take vice kot ti, ne more biti trezen.

DRAGEC Solit se pojdi, baba!

ANČKA Veš kaj. Ti pravi vice, jaz grem pretočit flaškon. (Odide zadaj.)

DRAGEC Ga povem pa vama. Grejo po hribu fašisti -

POLDE Sem ga že slišal.

ŠTEFAN (naiven) Jaz ga pa ne vem, povej.

POLDE Štefan, greva midva.

ŠTEFAN Ja, ja, saj grem, samo to da slišim.

POLDE Uh ... Veš kaj, grem pa sam.

ŠTEFAN Počakaj no, samo dve minuti!

DRAGEC Boš ja dal prijatelju, da sliši vic? - No, grejo po hribu fašisti, po drugem, nasproti, pa komunisti. In se zmerjajo, eni kričijo: fašisti! fašisti!, drugi pa: komunisti! komunisti!, tisti, ki so v dolini vmes, pa slišijo odmev: isti ... isti ... Hahaha! (Štefanu.) V redu vic, ne?

Precejšen premor.

ŠTEFAN (pomisli) Mi ni preveč dober.

POLDE (kliče) Ančka, zapiši mi na račun!

ANČKA (off) Prav!

ŠTEFAN (z malo zamika) Ja, jaz bom tudi šel.

DRAGEC Kaj bosta hodila! Sta se v hlače? Saj je samo vic, ne!

POLDE Vic, že. Za takle vic bi lahko kar nekaj mesecev mahal s krampom.

PRIHODNJE ODHODNJE

DRAGEC (izzivalno) Me boš prijavil?
 POLDE (dvoumno) Kaj te bom prijavljaj.
 DRAGEC (še izzivalno) A, me ne boš?
 ŠTEFAN (resno) Tak vic je proti ljudski oblasti.
 DRAGEC Vidiš, mladi tovariš je že malo bolj nevaren, haha!
 ŠTEFAN Ni res, da so vsi isti.
 DRAGEC Phja! Ljudska oblast. Lopovi tu, lopovi tam. Kurbarija tu, kurbarija tam.
 ŠTEFAN Kakšna kurbarija?
 ANČKA (se je medtem vrnila) Štefan, se mi zdi, da te tudi Slavka najbrž že težko čaka.
 ŠTEFAN Daj mir! Že jaz vem, kdaj moram iti, ne rabim nobenega, da mi pravi!
 DRAGEC Točno! Kakšna kelnarca si, da naganjaš ljudi iz gostilne!
 ANČKA A, pojdita k vragu, kaj me briga.
 ŠTEFAN No? Kakšna kurbarija?
 DRAGEC Kakšna! Pogledaj si samo tisto učiteljico. Najprej je imela Ivana, zdaj ima mladega Drejčeta ...
 POLDE (nervozen) Kako pa ti vse to veš?
 DRAGEC Saj vsi vejo.
 ŠTEFAN Kakšna oblast pa je učiteljica?
 DRAGEC Sestra narodnega heroja je oblast, ne? In Ivan je tudi oblast.
 POLDE In tudi če je res, kaj potem.
 DRAGEC Saj, kaj potem. Baba lovi dedce: kurbarija. Nič novega.
 POLDE Te govorice so samo zato, ker Ivan stanuje v šoli. Drejče pa rihta tisti, kako je že, kinoprojektor, ki ga je pripeljal njen brat.
 DRAGEC Njo rihta, ne protektor.
 ANČKA Meni se zdi pa lepo, da bomo imeli svoj kino.
 ŠTEFAN (se ji široko nasmeje) Ja, meni tudi.
 DRAGEC Kino, ja. Lep kino. – In tisti smrkavec, ki ga učiteljica vlačí s sabo. Ki naj bi bil sirota, ki so ga majhnega nekje pobrali partizani, ona pa ga je vzela k sebi.
 ŠTEFAN (naivno) In ni tako?
 DRAGEC Ne. V resnici je njen, z enim karabinjerjem ga je namahala.
 ANČKA Pri moji duši, če niste dedci večje babe od bab.
 POLDE Kdo je pa rekel tisto?
 DRAGEC Če te prav zanima: Precednik.

Omemba Precednika težka pade mednje. Premor, ne upajo si nič reči.

POLDE Jaz ne verjamem tega.
 ŠTEFAN Jaz tudi ne.
 DRAGEC Hočeta reči, da Precednik laže?
 ANČKA Fantje ...
 POLDE To ne ...
 DRAGEC Povej, povej! Si mogoče hotel reči, da jo opravlja, ker je ne more videti, ker je ne more imeti pod komando, tako kot druge? A?
 POLDE Ne ... samo, mogoče se je zmotil ...

Odprejo se vrata, vstopi DREJČE.

DREJČE Živijo.
 DRAGEC O, tovariš Drejče. («Tovariš» z ironičnim podtonom.) Kako kaj kinoprotektor?
 DREJČE (ga ne preveč lepo pogleda) Misliš projektor. Samo da mi strugar naredi še nekaj delov.
 ANČKA Boš kaj popil?
 DREJČE (po trenutku oklevanja) Malinovec mi daj.
 DRAGEC Malinovčka za našega mladega tehnika. (Drejče ga postrani pogleda, vendar ne reče nič.) Kako pa kaj tvoja (spakljivo) učiteljica?
 ANČKA (postavi predenj) Izvoli.
 DREJČE (srkne pijačo, Dragecu) Kaj se pa ti tam pačiš?
 DRAGEC Nič. Vprašal sem, kako kaj tvoja (spakljivo) učiteljica.
 DREJČE Kakšna »moja« učiteljica?
 DRAGEC (zafrkantsko resno) Ja kaj ni? (Zelo zaskrbljeno.) Ti je že ušla k naslednjemu?
 ANČKA Fantje, dajmo, dajmo!
 DREJČE Kaj si rekel?
 DRAGEC Nič.

PRIHODNJE ODHODNJE

DREJČE Ponovi, kar si rekel!
ANČKA Drejče, pusti ga pri miru.
DREJČE Naj on mene pusti pri miru!
DRAGEC Sem ti kaj naredil?
DREJČE Hočeš eno po zobeh?
DRAGEC Ja. Ampak prej popij svoj malinovček, da ti da moči.
ANČKA Fantje, vas prosim!
POLDE (ga objame okrog ramen) Ne poslušaj, Drejče. Same čenče.
DREJČE (si narobe razlaga njegovo gesto, se otrese) Čenče, a? Od teh čenč bo imel eden razbit gobec!
DRAGEC A ja? Kdo pa?

Drejče grozeče naredi korak proti njemu. Tisti trenutek se odprejo vrata: vstopi PRECEDNIK. Za njim med vrati nepogrešljivi STANKO.

PRECEDNIK Smrt fašizmu!
DRAGEC (strumno) Svobodo narodu!
DREJČE (za nekaj sekund obstane, gleda dvojico na vratih, Dragecu) Ti! In še kdo! (Potlej se zrine mimo korpulentnega Stanka in odvihra ven.)
DRAGEC (za njim) Komaj čakam! Hahaha!
ŠTEFAN Nisi prav naredil, Dragec - (Polde ga sune, Štefan umolkne; Precednikova navzočnost jima očitno ni preveč pogodu, a si tega ne upata pokazati.)
PRECEDNIK (samozavestno) Ančka! Pol litra! (Stopi do mize, dva-tri metre od pulta, Stanko za njim; sede, Stanko za njim. Čez prostor onim.) Tovariš mladinec (migne z glavo v smer, kamor je odšel Drejče) je bil nekaj razburjen. Kaj ste imeli?
DRAGEC A, nič, tovariš Precednik ... samo šala ...
PRECEDNIK Kakšna šala?
DRAGEC Zafrkancija. Nič političnega, tovariš Precednik.
PRECEDNIK Zafrkancija?
DRAGEC Reklj smo mu, da se ... razume ... z učiteljico.
ŠTEFAN Jaz nisem ... (Polde ga s sunkom ustavi.)
PRECEDNIK Razume, a?
DRAGEC Kot se reče.
ANČKA (prinese in postavi na mizo) Izvolite, tovariš Precednik.
PRECEDNIK (se ne zmeni zanjo) Razumem. (Naštudiran premošk, migljaj, Stanko naliva, Precednik odpije.) Nekaj vam bom povedal, tovariši. Dobro me poslušajte. Čas je tak, da človek, posebno neupučen, ne more reči, kaj je in kaj ni politika. V izvestnem smislu je vse politika. (Pomenljiv premošk in požirek; Stanko polni.) Ja, tovariši, vse. Ni važno, ali gre za Drejčeta ali za Pepeta ali za svetega Petra! Za bilokoga konkretno! Govorim vam, da ima naša mlada država ogromno takozvanih sovražnikov, ki rovarijo in pridobivajo ljudi za svoje rovarjenje. Lahko je bil nekdo včeraj najboljši borec, celo narodni heroj, danes pa ...
ŠTEFAN Narodni heroj ...? (Polde ga strupeno pogleda, pa utihne.)
PRECEDNIK (rahl nasmešek) Zato moramo biti budni, tovariši. Nenehno budni. (Glasno natakari.) Ančka!
ANČKA Ja, tovariš Precednik.
PRECEDNIK Še tovarišem natoči. Na moj račun. - Ta takozvana inteligenca. Raznoražni prijatelji Angležev in Amerikancev. Prozahodni elementi, ki vozijo k nam neke kinote in protektorje in bugivugije in tisto. (Ančka prinese pijačo. Precednik to izkoristi za naslednjo pomenljivo pavzo.) In zapomnite si, tovariši! Nekdo lahko niti ne ve, kdaj je sovražnikovo orodje. Kar mogoče zgleda kot navadna, oprostite izrazu, takozvana kurbarija, je lahko v resnici sovražno dejstvanje. Zato, tovariši, ne prehitro z oceno, kaj je in kaj ni politika. Za to smo mi tukaj, da vemo in povemo. In zato nas zanima, razumete, vse. Ker mi moramo počistiti s temi elementi. Ne, Stanko? (Stanko ne reče nobene.)

Od zunaj hrup tovornjaka.

PRECEDNIK Še zmeraj vozijo!
DRAGEC Ja, še zmeraj.
PRECEDNIK (retorično) Pa veste, kam vozijo?

Vprašanje je tako zastavljeno, da se sliši, da gre za nekakšen rebus. Ne vejo, kaj odgovoriti. Dragec še muza; morda on ve ali pa tudi blefira. Štefan nima tankega ušesa za retorične finese.

PRIHODNJE ODHODNJE

ŠTEFAN Na gradbišče. Šoder peljejo z reke sem.

PRECEDNIK Zapomnite si, tovariši: ti kamioni peljejo v prihodnji čas. In kdor jim postavlja ovire na pot, ga je treba neusmiljeno odstraniti. Ne, Stanko? (Stanko ne reče nobene.)

ŠTEFAN Jaz sem pa mislil, da vozijo na gradbišče?

Odprejo se vrata, vstopi PAVLE.

PAVLE (se razgleda po prostoru) Dober večer.

Dvojica pri pultu debelo gleda prišleka, v njunem odzdravu se sliši popolna nevednost o tem, kdo je. Malo manj neveden je morda Dragec.

PRECEDNIK (z nekaj poudarka) Svobodo narodu! (Nato v sekundi ugotovi, kdo je prišlek.) O! kdo nas je počastil z obiskom! (Onim pri pultu.) veste, kdo je to? (Kratek premolk, da predvsem Stefan in Polde utegneta debelo gledati.) Pavle Rojc, slavni pisatelj! Ne recite mi, da ga ne poznate! Prisedite, tovariš Pavle! (Onim pri pultu.) Še vi trije, da boste lahko rekli, da ste sedeli za isto mizo z našim slavnim rojakom!

PAVLE Samo mimogrede sem ...

PRECEDNIK Ni govora! Slaven rojak na obisku v domačih krajih, to ne more in ne sme biti mimogrede! Sedite! Kaj pijete? Ančka! (Se lopne po čelu.) Oh! Oprostite mi! Predstavil se nisem! Na kmetih ni manir, kot v takozvanem širokem svetu! Dovolite: Franc Poženel, predsednik KLO, ali Krajevnega ljudskega odbora, če niste seznanjeni! (Pavle hoče nekaj reči, vendar mu ne uspe.) To je moj takozvani pribočnik, Stanko! In to so tovariši predstavniki krajevnega delavstva! Ančka! Liter! Najboljšega!

ANČKA (v dvomu) Najboljšega?

PRECEDNIK Najboljšega, ja!

Ančka zmigne z rameni in odide po vino, seveda isto kot prej, drugega niti nima.

PAVLE (se rokuje z vsemi po vrsti, nerodno mu je) Me veseli ... me veseli ... me veseli ... Jaz ... saj ni treba ...

PRECEDNIK Jaz sem vaš takozvani oboževalec, veste! Vse, kar ste objavili, sem prebral! (Citira.) »Dan je bil čist, kakor s srebrom umit.« Virtuozno!

PAVLE Hvala ... Taki komplimenti, saj mi je kar nerodno ...

PRECEDNIK Ne morete si predstavljati, kakšna spodbuda je to za nas, če pride slaven človek iz tujine nazaj med nas v takozvano ubogo izmučeno in porušeno domovino!

PAVLE Žal mi je, da nisem mogel priti že prej ...

PRECEDNIK Pustimo to! Vemo, kako je po vojni – slabe zveze, težave z dokumenti, pa še kup opravkov ima zmeraj slaven človek kot ste vi, pa BBC – poznamo! poznamo! – in znamo ceniti vaše delo za skupno stvar! – pa vse drugo ... ! Ampak dovolite mi, da uganem razlog vašega prihoda!

PAVLE (posiljen nasmešek) Vas prosim, to pa vendarle ...

PRECEDNIK Nene! Da preizkusim svoje analitične sposobnosti, ki izvirajo iz poznavanja vašega dela! Vedno obstajajo ... globlji razlogi! Torej! (Pavle v zadregi nagne kozarec, Stanko nepremično bulji v Pavleta, le tu in tam naredi dober požirek, Dragec se hahlja, preostala dva sta v precepu, oditi si ne upata, hkrati pa nič ne vesta, kaj bi; tu in tam se »diskretno« spogledata, sicer pa zvečine gledata v mizo predse in si niti piti ne upata.) Če berem vaš prihod skozi prizmo vašega dela ... bi rekel: zgrabila vas je posebna vrsta domotožja, takozvano umetniško domotožje. Vaše pisanje je tako globoko zasidrano v domačih krajih, kako bi bilo mogoče, da jih ne bi pogrešali in zgrabili prve priložnosti, da pridete sem?

PAVLE (osupel, pa tudi nelagodno – ali celo sumljivo? – mu je) Pravzaprav ... res ...

PRECEDNIK Samo zares brati je treba znati! – Priznajte: stožilo se vam je po tukajšnjih krajih, predvsem pa (pomenljivo) po takozvanih vaških originalih!

PAVLE (se zdrzne) Poslušajte, to je pa že res nenavadno ...

PRECEDNIK (citira) »Ti norčki, revčki, posebneži, ti vaški originali skratka: v njihovi preproščini se je na posebno elementarni način ugnezdiła ne le duša kraja, temveč človekova duša nasploh.« Takozvan citat. Profesor Josip Sedmak.

PAVLE Vi me presenečate, gospod ... hočem reči, tovariš ... ?

PRECEDNIK Poženel. Franc Poženel.

PAVLE (nehote potegnjen v debato, ker sicer ne ve, kaj bi) Sicer ne dam veliko na to učenjaško razpravljanje ... ampak res imajo ti posebneži ali vaški

PRIHODNJE ODHODNJE

originali zame poseben pomen ...

PRECEDNIK Uganil sem! Kaj pravita? (Onadva ne ostaneta brez besed, ker jih že prej nista imela.) A, Stanko?

STANKO (Pavletu naravnost v obraz, v tonu hude obtožbe) Ogirinali!

PAVLE Saj res, ko smo ravno pri njih ... Kaj pa je s Kodretovim Matevžem? Prav njega sem se zdajle spomnil ...

PRECEDNIK Kodretov Matevž?

POLDE (vesel, da lahko nekaj reče) Tisti s kamenčki. (Stanko istočasno napravi kretnjo nedoločljivega pomena.)

PRECEDNIK A! Seveda! Kodretov Matevž! S kamenčki! Kaj je že z njim?

POLDE Mrtev je. (Stanko spet nekaj gestikulira.)

PRECEDNIK Ja! Seveda! Nemci so ga.

PAVLE Nemci? (Stanko še vedno nekaj gestikulira.)

PRECEDNIK Kaj je, Stanko? A ja, seveda. Ja, ja, kar stopi mi zdaj po cigarete. (Stanko vstane in brez besede odide.) Kje smo že ostali? A ja. Nemci, ja.

PAVLE Kaj neki pa jim je hotel?

PRECEDNIK Nič, kaj bi jim hotel. Šli so skozi vas, on se ni zadosti hitro umaknil in: pa!

PAVLE Kakšen nesmisel ...

PRECEDNIK Vojna, vojna je sama velik nesmisel. Kaj hočemo. Ampak boste videli, tovariš Pavle – saj vam lahko tako rečem – zdaj je pri nas čisto drugače kot nekoč! Naši originali so zdaj naši delovni ljudje! Vsak je svoj original!

PAVLE (ne ve, kaj reči) Ja, gotovo ...

PRECEDNIK Vi bi lahko napisali kaj iz življenja naših ljudi! Ljudsko igro recimo! Tako, kjer mi nastopamo!

ŠTEFAN (ideja ga zbudi iz letargije) Mi?

PAVLE Ne verjamem, da bi sploh znal ...

PRECEDNIK Kako da ne, tovariš Pavle! Komedijo! Mimogrede: veste, kakšna je razlika med komedijo in tragedijo?

PAVLE Razlika?

PRECEDNIK Ja! Razlika je ta, da se komedija dovolj zgodaj konča! Preden se začne ono drugo!

PAVLE (že nekoliko povežen) Ja ...

PRECEDNIK Ljudsko igro, tovariš Pavle! Seveda bi znali! Samo prisluhniti je treba utripu življenja!

Hrup tovornjaka zunaj.

PRECEDNIK Ga slišite, utrip življenja? Tovariši, ste za to: vprašamo še našega pisatelja, če ve, kam pelje ta kamion? No, tovariš pisatelj, veste?

PAVLE (ne ve, kaj hoče Precednik od njega) Ne ... ne vem ...

PRECEDNIK V prihodnji čas! Ja, tovariš Pavle! V prihodnji čas!

ŠTEFAN Eee ...

PRECEDNIK (v retoričnem zanosu kot na sestanku) Tovariš tule bi rad še nekaj dodal.

ŠTEFAN Sem hotel že prej povedati. To se sliši: ali gre tja ali gre nazaj. Če gre tja, mora dati več gasa, ker gre cesta malo navzgor in je naložen. Če gre pa nazaj, ne pelje pod gasom, ker gre navzdol in je prazen, in tudi keson mu bolj ropota zato. Ta zdaj ni vozil pod gasom in keson mu je močno ropotal, se pravi, je prišel prazen nazaj z gradbišča, hočem reči, ta ne gre na gradbišče, se pravi, ni prihodnji, ampak odhodnji ...

PRECEDNIK (se v hipu reši iz zadrege) Hahaha! Kaj pravite, tovariš pisatelj? Jo vidite, snov za književnost?

Hrup tovornjaka zunaj.

ŠTEFAN (napeto) Slišite? Ta pelje pa pod gasom ... in keson mu ne ropota dosti ... ta gre tja! Ta je prihodnji!

Vrata se odprejo, noter pogleda ŠTEFANOVA ŽENA.

ŠTEFANOVA ŽENA Že spet imaš svoje pridige? Misliš priti domov ali boš kar tukaj spal?

ŠTEFAN (pohlevno) Ja, ja, že grem. Samo tovarišem sem razlagal ... tovarišu pisatelju ... No, pa nasvidenje, tovariši. (Vstane in odide.)

ŠTIRI

PRIHODNJE ODHODNJE

Pri teti Malki.

TETA šiva: teta šiva skoraj ves čas.

Spet trkanje na vrata. Teta Malka se oglasi in vrata se odprejo; vendar se odprejo nekako zgodaj, komaj hip za tetinim »Naprej«: to kaže, da obiskovalec, ki prihaja, ni pravi gost, temveč je napol domač. Vstopi IVAN.

TETA MALKA (se kratko ozre) O, dober večer, Ivan. Kar usedi se. Samo toliko, da se mi ne zameša cvirn.

IVAN (ne sede, temveč stopi še korak bliže) Kaj pa šivate? (Vprašanje je mišljeno kot prijaznost.)

TETA MALKA Ah, nič, krpam pravzaprav. Ravniška Cvetka me je prosila, če lahko predelam nekaj stvari za otroke ...

IVAN (opazi vzorce tekstilov v škatlici) Še zmeraj imate to? (Vzame en zvežič v roke, z namenom šale.) Brokat ... damast ... to lahko vržete proč, tega zdaj ne bo več.

TETA MALKA Saj mi ni napoti tistih nekaj vzorčkov.

IVAN Zdaj ne bo več bogatinov. Vsi enaki.

TETA MALKA Enaki, to že ... Ampak vseeno, recimo tvoja nevesta, misliš, da ne bo hotela biti lepa?

IVAN (se nasrši) Kakšna nevesta?

TETA MALKA (se ozre gor vanj, z nasmeškom) Lej ga, kako je skočil ... Sem rekla kaj slabega? Kakršna pač ...

IVAN Vi dosti govorite, teta Malka. In kdor dosti govori, lahko preveč reče.

TETA MALKA O nevesti?

IVAN Kakšni nevesti! Mislim sem tako. Na splošno.

TETA MALKA No ja, dozdej še nisem bila v zaporu. Enkrat je malo manjkalo, ampak sem šla dobro skozi. Če me doleti na stara leta ... kaj čem, mi bo Bog pomagal.

IVAN On bolj malo.

TETA MALKA (dobrovoljno) Mi boš pa ti.

IVAN Vi se hecate z mano, teta Malka.

TETA MALKA Z nekom se moram, ne ...

IVAN (ni preveč navdušen nad takim odnosom do svoje osebe. Nejevoljen gleda okrog sebe, zagleda Pavletov kovček) Kaj imate pa tisto?

TETA MALKA Kaj? (Se ozre.) A, tisto! Obisk, si misliš? Sorodnik!

IVAN Sorodnik? Vaš sorodnik?

TETA MALKA Tudi tvoj. Pavle Rojčev se je vrnil iz tujine.

IVAN (strmo pogleda) Pavle Rojčev? Pisatelj? Kakšen sorodnik pa je on meni?

V vprašanju je slišati, se zdi, poleg razumljivega začudenja, tudi prizvok sumničavosti in nejevolje. Ivan in teta Malka imata komičen odnos: drug do drugega sta pokroviteljska, ona blago in prizanesljivo z njim, on skoraj kaplarsko osorno z njo. Teta Malka ima prav klansko-atavistično spoštljiv odnos do sorodstva, kar gre Ivanu, ki je vernik novih družbenih razmerij, nasploh na živce, v tem primeru pa še toliko bolj.

TETA MALKA Kako kakšen? Bratranec.

IVAN To pa že ne.

TETA MALKA Pač, pač. Tvoj pranono in njegova pranona sta bila brat in sestra, res po poli, ampak brat je brat in sestra je sestra.

IVAN Pranono in pranona. Se pravi v četrtem kolenu, in še to po poli.

TETA MALKA V tretjem, če že hočeš biti natančen. Sicer pa to štetje kolen, to je samo za sodnijo. Sorodnik je sorodnik: ti bi moral dobro vedeti, ki si sirota. Podobno kot on. Vidva sta drug drugemu pravzaprav med najbližjimi sorodniki, če pomislim.

IVAN Vam ne pridem do konca. In kaj dela tukaj?

TETA MALKA Rabiš poseben razlog, da prideš v domači kraj?

IVAN Če prideš tako pozno, ga mogoče rabiš.

TETA MALKA Človek ima svoja pota, veš. Tudi ti nisi mogel priti domov, ko si hotel.

IVAN Tisto je bilo drugo.

TETA MALKA Najbrž je za vsakega drugo.

IVAN Jaz sem bil ameriški vojak. Če bi šel domov pred demobilizacijo, bi me lovili kot dezerterja.

TETA MALKA Vem, vem.

IVAN On je bil pa svoboden človek, pa je celo vojsko prečepel pri Angležih, namesto da bi se prišel borit. Ravno zdaj, ko se z Amerikanci in Angleži dajemo zaradi meje, pa pride?

TETA MALKA Jezusmarija, Ivan, pa menda ne misliš, da je špijon ali kaj? Tvoj

PRIHODNJE ODHODNJE

bratranec!

IVAN Tukaj žlahta nič ne šteje. Gre za zgodovinske stvari. Novo družbo delamo. Vi ne veste, kaj je politika, teta.

TETA MALKA Vem, kaj sem dala skoz. Ko so nas tlačili fašisti, smo držali skupaj. Vsi smo vedeli, kateri so tisti, ki hodijo ovajat. Če je to nova družba, da vsakega sumničiš ...

IVAN Seveda je lažje, če sovražnika jasno vidiš. Če se skriva, je težje. - In zakaj je pustil kovček tukaj?

TETA MALKA Tukaj bo spal.

IVAN Pri vas!?

TETA MALKA Njegova domačija je požgana, dobro veš; naj bi ga poslala v gostilno? Nečaka? Ravno tako bi vzela tebe, če bi hotel. Še rada. Bi bil pri svojih, dokler si ne porihšaš dol v vasi ... Je treba, da stanuješ kar tam v tisti napol podrti šoli ... Ljudje opravljajo, češ da imaš nekaj z ono ... učiteljico ...

IVAN (temno zardi, živčno) Naj opravljajo, kaj me briga! Ljudje ne razumejo, da je mogoče tudi tovariško sodelovanje ... (Tole se ni slišalo povsem prepričljivo. Nato se nekoliko pomiri.) Teta, povedal sem vam že: nimam časa zdaj popravljati hiše, to mora počakati, zdaj je na vrsti izgradnja domovine!

TETA MALKA Domovina je iz hiš ...

IVAN (presliši) In razen tega, kako naj bi stanoval pri vas, ki še zmeraj molite Boga, čeprav sem vam povedal, da v komunizmu ne bo več ne Boga ne farjev!

TETA MALKA Ne bo več ... Mogoče za vas; ampak mi stari ... za nas bo vseeno še, veš ...

IVAN Ne bo, ne, za nobenega!

TETA MALKA Se spomniš, ko si nam pisal, naj ti pošljemo bukvice v vojsko, v Italijo? (Ivan se živčno zdrzne.) Ne, ne, nič ti ne oponašam ... Takrat je takrat, zdaj je zdaj, vem, si mi že povedal ... Sem hotela reči: saj bi lahko molil tudi brez njih, Bog bi vseeno slišal ... ampak človek je tak, topleje mu je pri srcu, če ima nekaj v rokah, z roko drži svet, da mu ne uide ...

IVAN (tetina pridiga mu je šla do živega precej bolj, kot bi mu bilo všeč; dasi seveda po osebni, ne po ideološki plati) Teta, to, kar govorite, nima ne repa ne glave.

TETA MALKA Vem, vem.

IVAN Religija je opij za ljudstvo. Diamat objašnjava ...

TETA MALKA Pusti tisto. Kadar začneš govoriti kot družeti, ne razumem nič več. Mi smo tukaj, Ivan moj, v svojem majhnem kotičku sveta kot drobne miške ... taki, kot smo mi, misliš, da si lahko sploh izbiramo, kaj bomo verovali, Kristusa ali Stalina; v resnici si vera izbere nas in to je dosti močnejše; saj mogoče sčasoma ugotoviš, da tudi s tabo ni drugače ...

IVAN (živčen) Nič ne bom ugotovil!

TETA MALKA Pa ne boš, nič zato, še boljše zate ... Ne smeš misliti, da ti zamerim ... Tako gre pač svet ... Zato tudi ti meni ... nam ... poskusi ne preveč zameriti ... (Se nasmehne in ga pogleda skozi svoja okrogla očala.)

IVAN (proti svoji volji ganjen, osorno) Saj vam ne zamerim, teta, saj vam ne ... Jaz bi samo rad, da bi bilo dobro, ne tako kot prej ...

TETA MALKA Vem, Ivan moj, vem ...

Vrata se odprejo, vstopi STRIC JOŽKO.

STRIC JOŽKO Dober večer. A, tudi ti si, Ivan.

IVAN Dober večer. Ja.

TETA MALKA Takoj ti pripravim kaj za pojesti, Jožko. Usedi se. (Stric sede za mizo nasproti Ivana.)

IVAN (po nekaj trenutkih molka se mu zdi, da mora nekaj reči) Dosti dela?

STRIC JOŽKO Dela ni dosti, samo rok je malo. (To je sliši kot izrek, ki ga rad ponavlja, in je bržkone eden redkih stavkov, ki mu grejo hitro in gladko z jezika.)

IVAN Češnje dobro kažejo?

STRIC JOŽKO Še kar.

IVAN Bojo zgodnje?

STRIC JOŽKO Če bo sonce, bojo zgodnje. (Odgovor zveni, kot da se stric Jožko norčuje, vendar je to popolnoma napačen vtis: stric Jožko se nikdar ne norčuje. Pač pa rad govori v nekakšnih izrekih. Tudi Ivan to ve.)

IVAN Sem prinesel tisti papir.

STRIC JOŽKO Ja?

IVAN Za oddajo.

PRIHODNJE ODHODNJE

TETA MALKA (je ravno prinesla stricu jedačo in pijačo) Na, jej. Še ti vzemi, Ivan. (Ne ostane pri mizi, a daleč tudi ne gre: zanima jo, kaj bo povedal Ivan.)

Stric se pokriža in vzame kos kruha. Ivanu je nerodno. Tudi vzame kos. Jesta molče.

STRIC JOŽKO (čez čas) No, kaj si prinesel.

IVAN Ja. (Išče, čeprav dobro ve, kje najti.) Za oddajo. Pridelka, za drugi mesec. (Pomoli list stricu.)

STRIC JOŽKO (je) Kar ti povej, kaj piše.

IVAN Sem rekel Precedniku, naj ne napiše preveč, ker nimate dosti ... (Stric molči.) Je rekel, da nobeden nima dosti ... ampak je treba nahraniti vojsko in delavce ...

STRIC JOŽKO (mirno) Kaj piše?

IVAN Šestdeset litrov mleka ...

TETA MALKA (iz ozadja) Kaj bo pa tele pilo ...

STRIC JOŽKO (odmahne z roko, kot češ: molči) Bomo dali.

IVAN In še to mi je dal ... Kmalu bo praznovanje, otvoritev združnega doma ... pridejo tovariši s komiteta ... in da bi bila vas urejena ... komisija je gledala ...

STRIC JOŽKO Prečitaj.

IVAN Piše ... Predmet, odprava nedostatkov ...

STRIC JOŽKO Nedostatkov?

IVAN To, kar manjka, kar ni dobro ...

STRIC JOŽKO Aha.

IVAN Piše ... Sklicujoč se na določilo in tako naprej ... vas pozivamo, da nepreklicno v roku enega tedna poskrbite za odstranitev sledečih nedostatkov: popraviti (obzidati, ali vsaj z gosto leseno pregrajo ograditi) gnojnik in popraviti hlev ... kolikor bi prejetemu pozivu pravočasno ne zadostili, bo uvedeno proti vam upravno kazensko postopanje v smislu določil in tako naprej ...

STRIC JOŽKO Gnojnik in hlev ... dozdej je bilo dobro tako ...

IVAN Saj pravim, da bi bila vas videti bolj urejena, ko bo proslava ... svečanost ...

STRIC JOŽKO Vprašaj tvojega Precednika, ali naj delam na njivi in v vinogradu ali naj popravljam gnojnik in štal.

IVAN Vam bom prišel jaz pomagat ...

STRIC JOŽKO Že dobro. Bomo popravili. Še kaj imaš?

IVAN Ne, drugega ni.

STRIC JOŽKO (brez ironije) Hvala, da si pomagal.

IVAN Saj sem hotel bolj, ampak ...

STRIC JOŽKO Vem.

IVAN Zdaj moram iti. Imam še en sestanek zvečer ... Za prostovoljno delo ...

STRIC JOŽKO Prav.

IVAN Pa nasvidenje.

STRIC JOŽKO Nasvidenje.

TETA MALKA Nasvidenje, Ivan ...

Ivan odide. Stric še nekaj trenutkov molče sedi pri mizi. Teta pospravlja in ropota s posodo.

STRIC JOŽKO (vstane) Grem še žival porihtat. (Odide ven.)

Teta pospravi z mize. Nato sede za šivalni stroj. Spet enakomerno drdranje.

PET

Pot. Večer. PAVLE hodi, najbrž se vrača iz gostilne. Nenadoma iz teme predenj STANKO.

PAVLE (refleks trenutne prestrašenosti) Dober večer.

STANKO Kakšen dober večer! Smrt fašizmu se reče!

PAVLE (si opomore od presenečenja, se namuzne) A, vi ste, tovariš Stanko. (Morda malce teatralno.) Smrt fašizmu.

STANKO Ne! Če jaz rečem smrt fašizmu, moraš ti reči svobodo narodu!

PAVLE Razumem, tovariš Stanko. Svobodo narodu.

STANKO Zdaj sem že jaz rekel eno in drugo!

PAVLE Potem pa nič.

PRIHODNJE ODHODNJE

STANKO In jaz nisem zate noben tovariš Stanko!
PAVLE Ne?
STANKO Ne!
PAVLE Kaj pa potem?
STANKO Nič! Ker te nič ne briga! Tukaj jaz sprašujem!
PAVLE Pardon.
STANKO Nema pardon! Tiho!

Precejšen premor, ko Stanko preverja, ali bo Pavle izpolnil ukaz. Pavle ubogljivo molči.

STANKO Tako! Kaj delaš tukaj?
PAVLE Prosim?
STANKO Vprašam te, kaj delaš tukaj?
PAVLE Saj, mogoče bi res rajši šel.
STANKO Nikamor ne greš! Vprašal sem te, kaj delaš tukaj!
PAVLE (se oboroži s potrpljenjem za pogovor z ne povsem gladko osebo, mirno) Sprehajam se.
STANKO (karikirano) »Sprehajaš se«. (Pavle molči.) Nimaš se kaj tukaj »sprehajati«.
PAVLE (že skoraj nekaj reče, a se spomni, da ima opravka z nenormalno osebo. Pomisli hip, potlej pa reče vendarle neumno, kot da mu neka žilica izzivalca ne da miru) Zakaj ne?
STANKO Zakaj ne? Hočeš vedeti, zakaj ne? (Stankotove logične poti so precej dolge. Taka vmesna vprašanja mu med drugim omogočijo, da se domisli odgovora na vprašanje.)
PAVLE (mirno) Ja.
STANKO Zato, ker je tukaj moja zemlja. Razumeš?
PAVLE A ja. Nisem vedel.
STANKO Zdaj veš!
PAVLE A ni zdaj zemlja ... združna?
STANKO Pa združna! Če je združna, se pravi, ni tvoja!
PAVLE Aha.
STANKO Ti si element, nimaš kaj delati tukaj!
PAVLE Kaj sem?
STANKO Ne delaj se neumnega! Element!
PAVLE Aha.
STANKO (z žarečimi očmi) Jaz imam mitraljez, veš? (Kot da je bil namen vsega doslej, da se bo s tem pohvalil. Otročje, a tudi grozeče. Kakršni so časi.) Šarca. Veš, kakšen je šarc? Iz vojske sem ga prinesel. In tri kište rednikov. (Pavle molči. Stanko nadaljuje navdušeno.) Veš, kaj sem delal z njim? Hočeš slišati? (Trenutek premora, a ne toliko, da bi Pavle utegnil kaj reči.) Sem zgnal skup ta bele, vse, tudi babe in šmrkarijo, in sem jih postavil na rob vrtače na Pologu in: ratata! (Pavle molči in mu ni prav nič jasno, ali naj verjame, kar sliši, ali ne. Da je človek nekoliko premaknjen, pač ni zadostna garancija, da morda ne govori resnice. Stanko nadaljuje, zdaj grozeče.) In če te še enkrat vidim tukaj – ratata ... V vrtači je še dosti prostora ... Jasno?
PAVLE Jasno.
STANKO Dobro.
PAVLE (po sekundi premora, ko Stanko nič ne reče) Se bom odpravil počasi. Lahko noč.
STANKO (ravsne) Čakaj. Kam se ti mudi! (Spet kratek miselni premor.) Ti ... si pisatelj, ne?
PAVLE (tudi s premaknjencem se ne more povsem otresti rahlo sprenevedavo-narcističnega tona odgovora na tovrstna vprašanja) Nekaj takega.
STANKO A potem pišeš?
PAVLE (kot češ, kaj hočemo) Pišem.
STANKO Kaj pišeš?
PAVLE Hja. Zgodbe.
STANKO Kakšne zgodbe?
PAVLE A kakšne? Kako bi rekel –
STANKO Iz življenja?
PAVLE Tudi, ja.
STANKO Ali izmišljene?
PAVLE (ne ve, kaj reči) No ja, kakšno stvar si zmeraj tudi izmisliš ...
STANKO Jaz ne!
PAVLE Ti ... vi ne, seveda ... ampak pisatelj, mislim ...
STANKO Tudi pisatelj ne! Tisto je kontralevorucija!

PRIHODNJE ODHODNJE

PAVLE Ni nujno ...
STANKO Je nujno! Kontrarevolucija! A ti delaš kontrarevolucijo?
PAVLE Ne, kje pa ...
STANKO Lažeš, svinja! Ti si prišel iz tujine! Prišel si delat kontrarevolucijo!
PAVLE Ne, to je ...
STANKO Veš, kaj se zgodi vsem, ki pridejo iz tujine delat kontrarevolucijo? Ratata! Jasno?
PAVLE Jasno.
STANKO Ti jaz povem, kako narediš, da si ne boš zmišljeval kontrarevolucije!
PAVLE (s pristnim, malo obešenjaškim interesom) Kako?
STANKO Tako, da greš delat! Ne pisat! Delat!
PAVLE Že ...
STANKO (premeteno) Ampak ti boš rajši še naprej pisal, ne?
PAVLE Ja ...
STANKO (počasi in zadovoljno) Vsi kontrarevolucionarji so bili taki.
PAVLE So bili?
STANKO (podobno) Ja. Zmeraj po svoje. In zato: ratata! Kontrarevolucionarji u kurac! U pičku materinu!
PAVLE Ja.
STANKO Šarc! Ratata!
PAVLE Ja. (Odpri usta, da bo nekaj rekel, a ne utegne.)
STANKO Poslušaj, ti, »pisatelj«. (Pomembno, a z drugačnim tonom.) Da te še nekaj vprašam. Sem slišal, da se ti dopadejo vaški ogirinali. Norci.
PAVLE Ne norci kot norci ...
STANKO Ampak kot ogirinali.
PAVLE Nekako ...
STANKO A o takih, kot sem jaz, tudi pišeš?
PAVLE (pomislek, kaj bi rekel) Tudi, če -
STANKO (pade vmes ponosno) Jaz sem tudi ogirinal, ne? In ne samo, da sem, zdaj sem ta glavni ogirinal! Onega tvojega bebca s kamni ni več! Ratata! Zdaj sem od ogirinalov ostal samo še jaz! Zadnji in najbolj ogirinalen! Zdaj boš o meni pisal!
PAVLE Ja ...
STANKO (veličastno) O meni! (Pavle molči.) Jaz bom povedal, ti boš pisal! Boš pisal, »pisatelj«?
PAVLE (misli, v bistvu ne lažem) Bom ...
STANKO Tako! Piši, »pisatelj«!
PAVLE Bom ...
STANKO Nema »bom«! Takoj piši!
PAVLE Takoj? Zdaj?
STANKO Zdaj!
PAVLE Nimam papirja ...
STANKO Ne rabiš papirja! Piši me ... v rit, »pisatelj«! (Ponosno čaka nekaj trenutkov, da si ogleda učinek svoje duhovitosti.) Hahaha! (Smeh pa ni zafrkantski, temveč se sliši prav kot prej ratata. Nato se obrne in odide.)

ŠEST

Noč. IVAN in TIHI hodita.
V daljavi odgrmi mimo vlak.

IVAN Viš, ta gre čez.
TIHI Ja.

Kratek premor.

IVAN Nevarno, to.
TIHI Vlak?
IVAN Kakšen vlak. To, kar ti delaš.
TIHI Kakor za koga.
IVAN Se ne bojiš, da te dobijo?
TIHI Mene ne.
IVAN Kako tebe ne? Saj so patrolje, graničarji?
TIHI Poslušaj, sinko. Mogoče si ti neka živina, ampak na to se pa jaz boljše spoznam.
IVAN Kakšna živina?
TIHI Kakršna že.
IVAN Lahko te tudi ustrelijo!

PRIHODNJE ODHODNJE

TIHI Jaz grem tam, kjer ne streljajo.
IVAN (čez hip butne, neprijetno mu je, da to prosi) Nekaj sem te hotel vprašati. Jaz imam bratranca čez, v bolnici je, med vojno je bil ranjen, v Afriki, spomladi triinštiridesetega. (Pomolči.)
TIHI Ja.
IVAN In včasih sem mu poslal paket ... Pa je pisal, da pride vse raztreščeno ali pa sploh ne pride ... Tudi pol mojih pisem sploh ne dobi, in jaz njegovih ... in sem mislil, mogoče bi ti lahko kdaj kaj malega čez ... spotoma ...
TIHI Pošte ne nosim.
IVAN Zakaj ne?
TIHI Poslušaj, sinko. Kdo po tvojem odpira in zgublja tista pisma?
IVAN Fašisti.
TIHI Samo fašisti, misliš?
IVAN Kdo pa?
TIHI Ne vem. Če je pismo odprto in zaprto nazaj, kaj piše na zalepki?
IVAN Kaj? – A, misliš cenzura.
TIHI O, la. Smo bolj trdljavi, ampak počasi le posije. In kaj je cenzura?
IVAN Bogve kaj. To, da odprejo pismo in pogledajo, kaj notri piše.
TIHI In zakaj misliš, da jih to tako zanima?
IVAN Da vidijo, če je tišto, kar piše, v redu ali je ...
TIHI Če je v redu, ne? Če je vse tako, kot hočejo, ne?
IVAN Ja, seveda.
TIHI In misliš, da tudi vsako flaško šnopca, ki gre čez mejo, odprejo in poskušajo, če je dober?
IVAN Seveda ne ...
TIHI Seveda ne. In kaj iz tega sledi?
IVAN Kaj naj bi ...
TIHI Ti bom jaz povedal, sinko. Sledi, da je pisanje nevarna reč. Bolj nevarna kot šnopc. Bolj nevarna celo kot mitraljez. Ker mitraljez moraš najprej imet. In municijo. Pri besedah je pa tako, da je cev tvoja goflja, tvoja neumna betica pa redenik. In tako orožje ima vsak. Zato, vidiš, je cenzura.

Hrup vlaka, malo bliže.

TIHI Kaj iz tega sledi nadalje?
IVAN Kaj?
TIHI Sledi: če hočeš, da bo prišlo več pisem, pazi, kaj pišeš.
IVAN Ampak kako ti to tako dobro veš?
TIHI Vem zato, ker imam glavo in noter možgane, ne pa šablon za zidne parole. – Da ne ropotava v prazno: iz tega sledi, da jaz pošte ne nosim.
IVAN A jaz pa zate lahko nosim flaškon šnopca?
TIHI Kaj pa, naj bi šel prazen? Da bi jaz, star človek, nesel dva, ti mulo pa nič?
IVAN (vzame na znanje, potlej) Te ne zanima, zakaj grem čez?
TIHI Ne.

Kratek premołk.

IVAN Ti: med vojno, kaj si bil?
TIHI Kaj ti misliš?
IVAN (malo premołka, pričakovaje) Partizan?
TIHI Ne.
IVAN Kaj! Sovražnik!
TIHI Sovražnik? Čigav sovražnik?
IVAN Beli? MVAC? Skrivač?
TIHI Nič od tega.
IVAN Na čigavi strani si potem bil?
TIHI Na strani šnopca.
IVAN Tudi med vojno si nosil šnopc?
TIHI Tudi.
IVAN Komu?
TIHI Tistemu, ki ga je hotel kupiti.
IVAN Okupatorju!
TIHI Ni v redu, če je okupator pijan?
IVAN Vojni dobičkar! Isto kot izdajalec!
TIHI Nisem prodajal vojne, se pravi, nisem vojni dobičkar. Kvečjemu šnopčev dobičkar, ker sem prodajal šnopc.
IVAN In navijal ceno!

PRIHODNJE ODHODNJE

TIHI Cena je bila res višja. Pa vseeno rajši nosim, ko ni vojne. Glava je le samo ena.

IVAN In tudi zdaj, to, da nosiš čez šnopc ... to je protisocialistično, državo prikrajšuješ za denar. Ki bi ga lahko porabila za kaj koristnega.

TIHI Poslušaj, sinko. Če bi država dobila tisti denar, ki ga zdaj ne dobi, ker jaz nosim šnopc, ga ne bi porabila za nič koristnega, ampak za policijo in graničarje, da bi lovila mene, ki nosim šnopc, in od tega ne bi imel prav nobeden koristi, vsi samo škodo, edino korist bi mogoče imeli policaji in graničarji, ki bi zaplenjeni šnopc popili in v flaškone nalili vodo.

IVAN (potrebuje nekaj trenutkov, da doume to brezhibno logično izpeljavo) Ti, zakaj ti pravzaprav pravijo Tihi?

TIHI Ker sem tih.

IVAN Ne zgleđa.

TIHI (se zareži) Kamuflaža, sinko. (Kratek predah.) Tudi tebi ne bi škodilo. Manj čvekati, več misliti.

Hrup vlaka, čisto blizu.

TIHI Aha, blizu sva. (Pogleda na uro.) Tudi ura je prava. Zadosti debate. Zdaj greva vsak po svoji poti. Najboljši čas, ob tej uri se menjajo patrulje. Drži se steze; proti jugozahodu, ne pozabi. Pri Lojzki. Znak si si zapomnil?

IVAN Sem.

TIHI Če se kaj zgodi - jaz ne poznam tebe, ti ne poznaš mene.

IVAN Ja.

TIHI Jaz grem. Počakaš minuto, potem greš še ti.

IVAN Prav.

TIHI In zapomni si, sinko: manj čvekati, več misliti. Živijo.

IVAN Bom. Živijo.

Tihi odide. Ivan čaka.

IVAN (zase polglasno) Več misliti, manj čvekati ... ravno on!

Pogleda na uro, pokima, krene.

VODNIK (neviden v temi) Stoj ili pucam! (Ivan obstane, bolj slika obupa kot strahu.)

Iz mraka se prikaže VODNIK, za njim DVA VOJAKA, vsi z naperjenimi puškami. Ivan stoji zelo nesrečen.

VODNIK Ruke u vis! (Ivan dvigne roke.) Laziću! Vidi dal'je naoružan!

Eden od vojakov da orožje na ramo in se spravi otipavat Ivana.

IVAN (omahovaje) Druže ... jaz sam samo ...

VODNIK Čuti! Nisam te ništa pit'o!

VOJAK (pretiplje Ivana; potegne mu iz notranjega žepa denarnico in iz hlačnega žepa zložen pipec. Podá to dvoje vodniku.) Samo ovo i ovo, druže vodniče.

VODNIK Drž' ga na nišanu, Spahijo! (Vzame ponujeno.) Znači, naoružan 'ladnim oružjem ...

IVAN To je samo ... fovč ...

VODNIK Čuti! (Vzame izkaznico iz denarnice.) Ivan ... (Še ena izkaznica.)

Član komunističke partije, vidi ti njega ... Zgodna si mi ti ptičica, Ivane ... Unutrašnji neprijatelj dakle ... A što imaš u rancu, Ivane?

IVAN Ja ...

VODNIK Skini mu ranac!

Ivan si hoče sam sneti nahrbtnik.

VODNIK Da se nisi makn'o!

Ivan obmiruje z rokami kvišku. Vojak se trudi, da bi mu snel nahrbtnik, a ne more, ker Ivan moli roke nad glavo.

VOJAK Ne mogu, druže vodniče ... ruke su mu ...

VODNIK Ruke dole! I ne mrdaj! (Ivan spusti roke.) Evo, sad skidaj! (Vojak mu, ne brez težav, sname nahrbtnik.) Eto tako! (Vodnik pristopi.) Pružaj ruke

PRIHODNJE ODHODNJE

amo! (Ivan plašno iztegne roke proti njemu; vodnik mu, klik, natakne lisice.)
Eto, golubiču!

IVAN Saj ne bom zbežal, družo ...

VODNIK Nečeš, dabome da nečeš, Ivane moj! Nama još nijedan nije pobeg'o! Jel' tako, momci? (Vojaka ne rečeča nič.) A sad da vidimo šta je gospodin tio preneti preko granice! Laziču! Razveži ranac i vadi sve što ima unutra!

Vojak razveže nahrbtnik in potegne iz njega flaškon ter tri papirnate zavoje različnih velikosti.

VOJAK Ima ovo, družo vodniče.

VODNIK Daj 'vamo bocu! (Vojak mu poda flaškon, vodnik ga odmaši, povoha)
Rakija! (In odloži poleg sebe.) Dalje!

Vojak razmota večji zavoj: cigarete.

VODNIK Cigare! Odlično! I ono drugo!

Vojak razvije zavoj, notri je kos kruha.

IVAN Za marendu ...

VODNIK (ga dregne s kopitom) A bogati? (Vojaku.) Što još ima?

Vojak razvije zavoj, notri je debela sveča.

VODNIK I još si tio da zapališ svečicu bogorodici što ti je pomogla preneti rakiju?

IVAN Ne, jaz ... To je pomota ... Greška ...

VODNIK Pa naravno, znamo, znamo, sve znamo. Ti nisi krijumčar, nego si poš'o lepo u šetnju i ponio malo jela i pića te pokoju cigaricu za marendicu, je l'? I svečicu da ti nije mrak? (Odmaši flaškon in povoha.) Miriše dobro. (Nagne in pokusi šnops.) U, što je ljuta! Lozovača! - Ti si, znači, tio kapitalistima nositi cigare i rakiju! A što da njima nosiš naše cigare i rakiju! Neka oni prave svoje cigare i vlastitu kapitalističku rakiju! Naša rakija treba nama! Je l' tako, momci?

VOJAK (neodložno) Tako je, družo vodniče.

VODNIK (popije še požirek) Stvarno je dobra. - 'Oćete i vas dvojica malo?

Vojaka mencata, ne vesta, ali lahko privolita.

VODNIK Ajmo, momci, zaslužili ste! Za savesno čuvanje granice!

Vojaka naredita vsak en požirček.

VODNIK Ajmo, ajmo, momci! Popijte ko muškarci! I sednimo ko ljudi i zapalimo! Ima naš Ivan dovoljno za sve nas!

Vojaka drug za drugim krepko srkneta. Vzameta tudi cigarete, ki jima jih ponudi vodnik.

VODNIK (med puhanjem in požirki) Ne sećam se kad sam poslednji put pušio ovakve luksuzne cigare! Samo vi popijte, momci! (Vojaka sta dobila malo korajže, krepko srkneta.) A da damo i njemu malo? Da ima barem nešto za marendu naš komunista? (Ivanu.) Evo ti, popij! I cigaru zapali!

Ivan je na trnih, a si ne upa odkloniti. Kadijo in pijejo, z odobravajočimi medmeti, vojaki sedijo, Ivan stoji uklenjen poleg.

VODNIK (čez minuto zapoje) Baš je ovo divna noć; šteta što uskoro treba poč!

Ivan se nenadoma odloči, plane, da bi pobegnil; toda vodnik ni tako okajen, kot se zdi, ali pa je preveč motiviran; v hipu je pokonci, dohiti Ivana in ga z dobro merjenim udarcem podre na tla. Potlej mu podeli še krepko brco v rebra in mu nameri brzostrelko med oči.

VODNIK Mog'o sam te ubiti, znaš. Al' sam ja dobar čovek. (Še ena brca v rebra.) Diž' se! (Vodnik se z naperjeno brzostrelko umakne za korak, Ivan

PRIHODNJE ODHODNJE

vstane, malo nerodno, od bolečih reber in lisic na rokah.) Mnogo si me razočarao, Ivane. Ja misli, mi drugari, a ti ovako. Aj aj aj. Nismo mi tako dogovorili. (Čez ramo vojaku.) Laziću!

VOJAK Izvolite, družo vodniče!

VODNIK Dopuni bocu od rakije vodom iz čaturice! A ti, Spahijo, veži natrag cigare i leb! Stavite sve natrag u ranac! (Ivanu.) Nisi to trebao učiniti, Ivane. Zar ne znaš da ja za tebe dobijem nagradno odsustvo? I ti meni, drugaru, očeš zdirati nagradno? Nisam verovao, misli ja, možda se zbuni, al' sad vidim: ti si stvarno neprijatelj. (Vojakoma.) Stavite mu ranac natrag na leđa! Nek' nosi i natrag što je ovamo donio!

Vojaka poskušata oprtati Ivanu nahrbtnik, a jima spričo lisic ne uspe. Vodnik medtem ščije v drugo stran.

VOJAK Družo vodniče ...

VODNIK Šta je, Laziću?

VOJAK Ne može ... ranac ... lisice ...

VODNIK Što? A da. (Pristopi, odklene lisice, počaka, da si Ivan natovori nahrbtnik, mu spet zaklene lisice, ne da bi mu pogledal v obraz, skoraj zase.) S ovakvim izdajicama čovek ne može ni da pije. (Zavpije.) Ajde! Krećemo!

Hrup vlaka, dolgega, tovornega, naloženega.

SEDEM

Učiteljica JELKA sedi na nizki škarpi in bere knjigo. Nedaleč stran od nje OTROK z doma narejenim lesenim približkom tovornjaka rije po sipkorumenem šodru, v katerem je vsebovan tudi prah ruševin. S tresenjem ustnic oponaša zvok tovornjakovega motorja, skorajda ves čas. Mimo pride KAKŠEN ČLOVEK in se ozre, bolj ali manj kradoma, proti njej; kakšen tudi, bolj ali manj v zadregi, pozdravi, nakar Jelka za hip dvigne glavo in raztreseno in tudi prepozno, kajti pozdravljajoči je vedno že mimo, vrne pozdrav. Mimo pride PAVLE. Za razliko od drugih se on ustavi; trenutek, dva stoji pred njo (ona ga ne opazi), potlej šele pozdravi.

PAVLE Dober dan.

JELKA (se zdrzne; bila je zatopljena v čtivo) Oh? Dober dan, dober dan! (Kot da se z zakasnitvijo ove, kdo je pred njo.) Ti ... (Se popravi.) Vi ste ...

PAVLE Kar ti, če smem predlagati. Saj sva hodila skupaj na učiteljske, ne?

JELKA (nasmešek v zadregi) Res sva ... Ampak ponavadi starejši mlajših niti ne opazijo ... pa tudi potem, se pozabi ...

PAVLE Ti se očitno zelo točno spomniš. (Jelki je nerodno.) Potem se ne smeš čuditi, če se spomnim tudi jaz.

Jelka se posmeje in ne reče nič. Zdi se, da ji je srečanje s Pavletom, poslušanje njegovih besed, mučnoprijetno.

PAVLE Lahko prisedem?

JELKA Seveda ... (Ne ve, kaj reči, čez hip.) Veš, da sem ... te nameravala poiskati? Ravno prav, da sva se srečala ...

PAVLE Ja?

Njeno vprašanje je bilo namenjeno sprostivni zadrege, a zdaj je zadrega še večja: nemara je Pavle v njem nekaj slišal.

JELKA (pohiti) Hotela sem te prositi - ne vem, če veš, ampak pripravljamo proslavo za praznik, otvoritev združnega doma bo ... No, če bi sodeloval na naši proslavi.

PAVLE (skeptično) Na proslavi? Kako to misliš?

JELKA Pravzaprav še niti sama točno ne vem, kako ... Ampak ko sem zvedela, da si tukaj ... No, mislila sem, da bi mogoče kaj povedal, ali prebral, čisto kratek košček, iz kakšne svoje zgodbe ...

PAVLE Proslave niso bile nikoli moj ambient, če sem odkrit.

JELKA Vem, hočem reči, si mislim, ampak tukaj je mogoče malo drugače, tukaj so, kako naj rečem, naši ljudje ... kakorkoli že, ampak se dela ... ustvarja se nekaj ... (Se ustavi.)

PAVLE Ja. Drži. Ampak ravno to je; jaz se v tem počutim precej tujega.

PRIHODNJE ODHODNJE

JELKA Saj si šele prišel!

PAVLE Prvi vtis težko prevara. – No, reciva, da imaš mogoče prav. Bom premislil. (Gleda otroka.) Otroka imaš?

JELKA (se nasmeje) Imam? Kaj naj rečem, imam in nimam ... Ni moj, ampak je tako, kot da je. Sirota. Partizani so ga nekje našli, bratova edinica, nikogar ni imel ... In so ga pobrali in Vojko – moj brat, pa saj vidva se menda poznata, ne? (Pavle pokima.) No, ustavil se je spotoma tukaj in je rekel: »Kaj bomo mi z njim, ti ga vzemi, tako ne boš imela svojih, ko se te dedci bojijo.« Tak je on ...

PAVLE (se nasmeje) Ja. Srečal sem ga v Ljubljani, veš?

JELKA Res? Kaj pa pravi? Jaz ga nisem videla že pol leta.

PAVLE Nisva se imela časa dosti pogovarjati. Nekako zaskrbljen se mi je zdel.

JELKA Gozdovniki se težko privadijo civilnega življenja. On pa sploh ni za politiko.

PAVLE Ja, ampak se mi je zdelo, da ni samo to. Rekel je: »Zdi se mi, da so se začele dogajati neke čudne reči, Pavle.«

JELKA Tako? In kaj je mislil?

PAVLE Ne vem. Več ni rekel. Sicer pa je tak čas: vsak od nas se malo išče.

JELKA Ja.

Kratek premor.

JELKA Ti nimaš otrok?

PAVLE Ne. Da bi vedel. (Se posmeje.)

JELKA Poročen pa si? (Doda.) Sem slišala, da si?

PAVLE (ironično, a malo v defenzivi) Si slišala? Sem in nisem. Bom rekel kot ti za otroka.

JELKA Aha. Oprosti, ker te sprašujem take stvari. Trapa sem.

PAVLE Ne, zakaj. Všeč mi je, če človek ne ovinkari. (Je bila tudi to zafrkancija?)

Jelka ne reče nič, v zadregi gleda v tla.

Mimo prideta ŽUPNIK in DREJČE in se ustavita.

ŽUPNIK Dober dan, gospodična. Gospod Rojc, veseli me, da vas končno srečam.

PAVLE Dober dan.

JELKA Dober dan, gospod župnik. Živijo, Drejče.

DREJČE Živijo.

ŽUPNIK Kako se počutite po dolgem času v domačih krajih, gospod Rojc?

PAVLE Kar dobro, hvala.

ŽUPNIK Lepo, lepo. In boste ostali pri nas?

PAVLE Še ne vem prav.

ŽUPNIK Upam, da boste. (Se hoče pošaliti.) Kako že pravijo zdaj? Ljudje so naše največje bogastvo. Ena stvar, s katero se tudi jaz strinjam.

PAVLE (sprejme šalo) Ena ni nobena. Ampak zdaj mi morate oprostiti, teta me čaka. (Jelki.) Glede proslave bom premislil. Se vidiva, pa ti povem.

JELKA (malò tesnobno) Prav. (Po kratkem premoru.) Upam, da boš vseeno za.

PAVLE Mogoče pa res. No, adijo za zdaj. Adijo, Drejče. Nasvidenje, gospod župnik.

JELKA Adijo.

DREJČE Nasvidenje.

ŽUPNIK Nasvidenje. Oglasite se kaj, prav rad bi rekel z vami kakšno besedo. O književnosti, o književnosti, ne bojte se!

PAVLE (se posmeje) Velja. Ob priliki.

Pavle odide.

ŽUPNIK Zanimiv človek. Spominjam se ga še kot mladeniča – zelo neugnan, res, milo rečeno; ampak bistra glava. In tudi čuteča duša. To je dragoceno, v teh divjih časih.

JELKA (malò raztreseno) Zakaj mislite, da so divji?

ŽUPNIK Kaj niso? Najprej vojna, zdaj hlastanje po materialnih rečeh ... Lahko za hip prisedeva, ko sva vas že zmotila?

JELKA Seveda, izvolite. – Meni se zdi normalno, da si hočejo ljudje čimprej urediti življenje.

ŽUPNIK Ne rečem, seveda je ... ampak v tem je tudi nevarnost, da človek pozabi na duhovno plat ... Ravno sem razlagal mlademu prijatelju tule: sem slišal, da cele dneve popravljaš neko mašino ... No, lepo in prav je, da te zanima tehnika,

PRIHODNJE ODHODNJE

ampak ob tem ne smeš pozabiti na svojo dušo! Kaj praviš, Drejče?

DREJČE (ne ve, kaj reči, ozre se po učiteljici, kakor bi pričakoval pomoči, potem) Jaz ... Duše ... ni, tovariš župnik. (Učiteljica se posmeje.)

ŽUPNIK Ga slišite, vseveda! In ta fant je bil še včeraj eden mojih najboljših ministrantov! Potem najbrž tudi vsemogočnega gospoda Boga ni!

DREJČE (pridobil je nekaj odločnosti) Ne. Zdaj ga ni več treba, ker imamo tehniko. In ko jo dovolj razvijemo, bo ravno tako vsemogočna ali pa še bolj kot vaš gospod Bog.

ŽUPNIK (se smeje) Vsemogočna tehnika! Vidite zdaj, gospodična, kaj sem mislil, ko sem govoril o divjih časih!

DREJČE (nelagodno mu je) Moral bi iti. Ravno sem dobil dele za projektor.

ŽUPNIK Le pojdi, le, ti tehnik! Molil bom zate!

DREJČE Ni treba.

ŽUPNIK Pa bom vseeno. Pojdi z Bogom.

DREJČE Smrt fašizmu!

JELKA (zamišljena) Živijo, Drejče.

Drejče odide.

JELKA (ne brez ujedljivosti, vendar blago) Menda niste pričakovali, da vam bom pomagala držati vaše ovčice v ogradi. Saj veste, da sem okorela antikristka.

ŽUPNIK Malce ste krivični, gospodična. Ljudi ne delim na tak način. Vera je res najpomembnejša stvar, ni pa edina. Za komuniste nisem bil in nisem, to drži; ampak jaz sem, recimo, imel tudi pod fašizmom verouk v slovenščini, medtem ko so nekateri zdajšnji pomembni »tovariši« prepevali Giovinezzo.

JELKA (brezbrižno) Ja, kateri na primer?

ŽUPNIK (enako, kar pri njem pomeni precejšno spremembo tona) To se ve, kateri.

JELKA (kot prej) Jaz ne vem.

ŽUPNIK (enako) Tudi jaz ne.

JELKA (po hipu premolka) Verjetno niste prisedli samo zato, da bi mi tarnali.

ŽUPNIK Res je. Nekaj sem vas hotel prositi.

JELKA Mene?

ŽUPNIK Ja. Saj veste, da je bila cerkev med vojno poškodovana; in rad bi jo popravil, vsaj za silo; in ljudje so pripravljene delati, ampak oblast ne dovoli, češ da morajo delati drugje.

JELKA Dela je veliko.

ŽUPNIK Menda ne mislite, da je prav, da mi ne pustijo popraviti cerkve?

JELKA Ne mislim; ampak kako bi vam lahko pomagala?

ŽUPNIK Brata imate na pomembnem položaju; če bi ...

JELKA Ne vem, koliko je njegov položaj res pomemben. Tudi vidim ga bolj poredko. Ampak mu bom rekla, ko ga bom videla.

ŽUPNIK Hvala vam. Vedel sem, da nisva na nasprotnih straneh. – Še nekaj sem vam hotel reči.

JELKA (malo ironično) Ne sodite prehitro o straneh. – No, recite.

ŽUPNIK Ta otrok. Hvalevredno je, da skrbite zanj ... (Se kratko ozre, kot bi se bal, da ga otrok ne sliši.)

JELKA (tako bolj toga) Ste me prišli pohvalit?

ŽUPNIK Hotel sem reči ... vseeno ni dobro, da ga imate pri sebi. Ne zanj ne za vas. Lahko vam pomagam najti zavetišče, kjer bo zanj dobro poskrbljeno –

JELKA (mu seže v besedo, uradno) Gospod župnik, prosim vas, da se ne vtikate v moje osebne stvari.

ŽUPNIK (blago, a tudi malo plazeče) Nisem se mislil vtikati. Ampak v vaše dobro – saj veste, neporočena ženska, ljudje govorijo –

JELKA (hladno) Naj govorijo. Če ne moti mene ...

ŽUPNIK Prav. Hotel sem pomagati. Če si premislite ...

JELKA Ne bom si. Hvala.

ŽUPNIK No, pa nasvidenje. In hvala za pomoč.

JELKA Malenkost.

Župnik odide. Jelka nekaj trenutkov gleda otroka, ki naprej brbljaje rije po pesku. Nato vzame spet knjigo v roke, a se ne zdi, da bere.

Pride PRECEDNIK tako precej, da ni mogoče, da ne bi bil videl župnika, mogoče celo slišal del pogovora.

PRECEDNIK Smrt fašizmu, tovarišica učiteljica.

JELKA (iztrgana iz misli pogleda gor) A? A. Svobodo narodu, tovariš Precednik.

PRECEDNIK Čitamo?

PRIHODNJE ODHODNJE

JELKA (hladno) Ja.

PRECEDNIK Tako, tako. (Precedi enega.) E, ko bi imel jaz čas za literaturo.

JELKA (brezbrižno) Človek si ga mora vzeti.

PRECEDNIK Lahko reči, tovarišica moja. – Kaj pravi župnik?

JELKA Nič. Malo je hotel poklepetati.

PRECEDNIK Aha. – Misli sem reči, tovarišica ... Ravno kar sem prebral poročilo z okraja. Poročilo ugotavlja, da takozvana socialistična preobrazba podeželja teče prepočasi.

JELKA (nezainteresirano) Ja?

PRECEDNIK Ja. In eden od glavnih razlogov je, da inteligenca ni dovolj aktivna, ker je preveč pasivna.

JELKA (že kar malo oholo) Ja?

PRECEDNIK (namenoma presliši njen ton) Ja. In v zvezi s tem moram reči, tovarišica učiteljica, da tudi s tvojim delom nisem preveč zadovoljen.

JELKA (podobno) A da ne?

PRECEDNIK Ne. Tvoj prispevek skupnosti je premajhen. Drugod učitelji, tako piše v poročilu, organizirajo takozvane tečaje opismenjevanja, daktilografske tečaje, recitacije, tečaje slovenskega jezika ...

JELKA Vse to.

PRECEDNIK Ja, vse to.

JELKA (gleda mimo njega) Potrudila se bom, da bom dala večji prispevek k socialistični preobrazbi vasi. (In gleda v knjigo.)

PRECEDNIK Lepo. Me veseli. (Čez trenutek.) Kako pa kaj brat?

JELKA Hvala dobro.

PRECEDNIK (z nekim podtonom) Me tudi veseli.

JELKA Nasvidenje.

PRECEDNIK Še nekaj sem hotel reči, tovarišica učiteljica.

JELKA In sicer?

PRECEDNIK Takozvana morala. Inteligenca mora biti moralni zgled prebivalstvu. Tudi piše v poročilu.

JELKA A ja? In kaj naj bi to konkretno pomenilo?

PRECEDNIK Že veš, kaj. Za začetek bi lahko dala tistega svojega pankrta v kakšen zavod. Potem bi ti ostalo tudi več časa za takozvano družbeno koristno delo.

JELKA (ga pogleda, skozi zobe) Tovariš Precednik. Ti misliš, da nekaj veš. Ampak ne pozabi: kdo drug pa mogoče ve kaj drugega. Zato ti sporočam: tisto ni moj pankrt, razumeš? In če ga hočem imeti pri sebi, to tebe nič ne briga! (Vstane in je skoraj kot kavboj, ki bo zdaj zdaj potegnil pištolo; seveda je nima – a on pač.) Razumeš, (s preudarkom) tovariš takozvano govno?

PRECEDNIK (dolgo gleda naravnost vanjo; nato precedi enega v prah pred sabo) Bomo videli, tovarišica herojka. (Si popravi opasač s pištolo navzgor in odkoraka.)

Otrok zlagoma pristopi čisto k Jelki in jo za roko potegne dol k sebi; nato ji reče nekaj na uho.

JELKA Nič, miško. Greva domov.

Ga prime za roko – v drugi ima igračo, s katero je ril po pesku – in odideta.

OSEM

Improvizirana zaporniška celica – v resnici gola mračna soba z zaprtimi polkni, železno posteljo in stolom.

Tišina.

Na postelji sedi IVAN, emblem nesreče.

Vstopi PRECEDNIK.

PRECEDNIK Smrt fašizmu.

IVAN (skoči pokonci) Svobodo narodu –

Precednik ne reče nič, obstane in ga gleda. Nasmehne se. Nasmeh je videti precej zlovešč.

IVAN Tovariš Precednik ... vem, da mi ne verjameš ... ampak to, kar se je zgodilo ...

PRIHODNJE ODHODNJE

PRECEDNIK Kako da ne, seveda ti verjamem.

IVAN (nejeverno) Verjameš?

PRECEDNIK Ja.

Nekaj trenutkov tišine. Precednik gleda Ivana.

PRECEDNIK Vem, da nisi sovražnik. Zapeljan si bil.

IVAN Pravzaprav niti to ne –

PRECEDNIK (odpili Ivanovo besedo) Zapeljan si bil. Mi vemo vse.

IVAN Vse?

PRECEDNIK Vse. Misliš, da smo te dobili slučajno?

IVAN A potem – ?

PRECEDNIK Pušti tisto. Ni važno. (Z nekako glumaško-katehetsko žalobnostjo.) Torej, kot rečeno, jaz verjamem, hočem verjeti, da si bil zapeljan. Ampak teh tvojih takozvanih zablod se je nabrala že dolga vrsta. Čas je za takozvano samokritiko; drugače bomo težko še naprej verjeli, da gre za zablodo in ne za takozvano sovražno dejstvo. (Ivan pobesi glavo, pri duši mu je grozno kot najbrž še nikdar v življenju.) Torej, če grem kar po vrsti. Poslušaj, kaj piše tukaj. (Potegne iz žepa zvezek.) Prvič, pred vojno je bil ministrant v cerkvi. (Ivan gleda v tla, tega se zelo sramuje.) Drugič, služil je vojsko fašistične Italije.

IVAN Ampak ... (Hoče reči: saj je nisem služil prostovoljno, ipd.)

PRECEDNIK (čezenj) Tretjič, po razpadu fašistične Italije je služil Amerikancem.

IVAN Tovariš Pre...

PRECEDNIK (čezenj) Četrtrič, prejel od njih materialna dobra.

IVAN Vsak je –

PRECEDNIK (čezenj) Petič, po vojni se je zelo pozno vrnil v domovino.

IVAN Nisem mogel ...

PRECEDNIK (čezenj) Šestič, vzdržuje pisemske stike z vojaki okupatorske vojske! (Ivan opusti poskuse ugovarjanja, čaka, da Precednik pride do konca, le obupano odkimava.) Sedmič, v pismih baca ljago na našo socialistično stvarnost! Osmič, poskuša protežirati sorodnike pri obvezni oddaji pridelka! Devetič, ljubimka s članico klerikalne familije!

IVAN (krivica, ki se mu godi, je vnebovpijoča, izbruhne) Tovariš Precednik, tista ... članica klerikalne familije je v resnici partizanska kurirka in brigadirka udarnica ... in nobenega nisem poskušal protežirati ... zdelo se mi je, da je mogoče kmetom preveč naloženo ... In tisti vojak je moj bratranec, v bolnici je, rano ima, sploh ne vem, če ga bom še kdaj videl ... In po vojni tudi nisem mogel kar na svojo pest oditi, in v italijansko vojsko nisem šel po svoji volji ...

PRECEDNIK (dopisuje) Desetič, izmika se iskreni samokritiki!

IVAN Ne, ne, vem, da sem delal tudi napake, ampak tako, kot je bilo povedano, to ni res, ne morem ...!

PRECEDNIK (dopisuje) Enajstič: ne prizna očitanih mu prestopkov!

Ivan je soočen s strašljivogroteskno resnico: bolj zanika krivdo, daljša je obtožnica na njegov rovaš.

IVAN Ne, ne, ne! Saj priznam, priznam!

PRECEDNIK (precedi enega) Končno.

IVAN (še trzljaj pravičnosti) Samo ...

PRECEDNIK (v hipu) Dvanajstič: poskuša zanikati svoje priznanje!

IVAN Ne, ne. Ne poskušam. Ne poskušam. Ne poskušam.

PRECEDNIK No, tako. In zdaj se lahko začneva pogovarjati. (Ivan molči.) Torej, kot rečeno, uprkos brojnim obtožbam (Ivan trzne, kot da bo spet ugovarjal, a se pravočasno zadrži) – sem pripravljen verjeti, da gre samo za takozvano zablodo. In pravim: vse to (kaže zvezek) bomo pozabili. (Ivan debelo gleda, razume zmeraj manj.) Ne razumeš? Ti bom objasnil. Torej, kot veš, živimo v zelo težkih časih. Takozvani sovražnik na drugi strani meje poskuša z vsemi sredstvi spodkopati našo družbeno ureditev. (Tehten premor.) In pri tem mu vestno pomagajo njegovi domači podrepaniki. Razni kulaki ... špekulanti ... takozvani intelektualci ... (Še en tehten premor.) In v taki situaciji moramo biti karseda budni. Imeti dobro odprte oči in ušesa. Se strinjaš?

IVAN (zmeden) Ja ...

PRECEDNIK No, da ne odolgovlačim. Mi želimo, da si ti (tehten premor) oko in uho naše socialistične domovine. Stika z ljudmi imaš dosti; da spremljaš in ... poročáš.

PRIHODNJE ODHODNJE

IVAN (šokiran) Da bi bil –

PRECEDNIK Ni treba, da temu tako rečeš. To je obramba domovine. Pravi revolucionar mora sprejeti vsak zadatek.

IVAN Prej ... pod fašizmom ... smo take, ki so ovajali ...

PRECEDNIK Ivan. Hočeš še trinajsto točko? Enačiš fašizem s socializmom?

IVAN Ne, seveda ne ... Ampak ... Jaz ... tega ne bi mogel ... to je ... ne, ne morem ...!

PRECEDNIK (precedi enega) Ne moreš? Prav; potem boš pa pisal svoji udarnici razglednice iz enega od tistih lepih hotelov ... Sremska Mitrovica ... Lepoglava ... Bileća ... Smederevo ... Se spomniš, kako lepo je bilo v bataljon spečale? v tistih hotelih je še lepše.

IVAN (prav potih) Ne ...

PRECEDNIK Ne? No, saj sem vedel, da se bova dogovorila, pameten fant si. (v drugem tonu) In zdaj, ko sva se tako lepo pogovorila, lahko preideva h konkretnim stvarim. Najbrž ti je znano, da nam je naklonil čast obiska pisatelj Pavle Rojc. Menda sta celo sorodnika?

IVAN (z bolečino) Daljna ...

PRECEDNIK Sorodnika. Toliko boljše. Gotovo tudi veš, da je bil med vojno v Londonu ... da se do zdaj ni še nikoli prikazal tukaj ... Zdaj pa naenkrat, v teh časih krize ... Najbrž si se že sam vprašal: kdo ga pošilja? s kakšnim namenom?

IVAN (potih) Sem se, ja ... ampak ...

PRECEDNIK Še zmeraj ampak? Kaj, se ni tudi tebi samemu zdel malo sumljiv?

IVAN Se mi je ...

PRECEDNIK No, torej: stvar jasna. (Vstane in iztegne roko proti Ivanu.)

Svoboden človek si. Želim ti veliko uspeha pri delu.

IVAN (kot v polomotici sprejme ponujeno roko, ne da bi vstal, potih) Hvala.

Precednik si popravi opasač s pištolo, se obrne in odide.

DEVET

Popoldne. Pred hišo tete Malke in strica Jožkota. PAVLE v kanotjeri: s sekiro na tnalu teše in pripravlja količke, očitno za ograjo. Delo mu ni prav tuje, vendar je iz vaje, tako da dela bolj sunkovito, se zažene, se upeha, se oddihuje, si briše pot, spet začne, in tako naprej.

Pride IVAN – ne slučajno (k hiši se ne pride mimogrede).

IVAN (se seveda dela, kot da ni prišel z določenim namenom) Smrt fašizmu.

Pavle dvigne glavo, nekam začudeno pogleda prišleka, si otre znoj s čela; motnja mu je osupljiva, a vseeno dobrodošla, sproščujoča; le odgovoriti skoraj ne ve, kaj.

PAVLE (počasi; prve besede še nekako spadajo v samogovor intelektualca, ki s fizično dejavnostjo narekuje ritem svojim mislim) Fašizmu smrt – narodu ... (za hip se zdi, kot da bo izrekel kakšno zabavljaško rimo, a se vmes premisli) dober dan! (Se posmeji.)

Ivanu ta čudaški sprejem v položaju, v kakršnem je, vzbuja preganjavične misli; reče ne nič, a svojega občutja ne zna skriti.

PAVLE (zdaj že pri stvari) Se opravičujem. Napol sem se pogovarjal s sabo. Midva se – vsaj uradno – ne pozna? Ti si Ivan, ne? Pavle.

IVAN Veseli ...

PAVLE Čelo bratranca sva, pravi teta Malka. Kakršna že.

IVAN (precej zadržano) Ona da dosti na žlahto.

PAVLE Starejši ljudje imajo več spomina za te reči. Se vidi, da je bilo včasih zelo pomembno.

IVAN Ja, zdaj ni več.

PAVLE Po svoje škoda ... Saj, tisto je bilo bolj primitivno ... Ampak bolj primitivno v bistvu pomeni tudi bolj urejeno ... In človek rabi to ...

IVAN (močno poslušaj – le v svojo stisko ne ve, kaj je tisto, kar bi moral v Pavletovih besedah slišati; pristavi nekako disonantno) Ja ...

PAVLE (pokaže mizo in klop.) Boš sedel? Čeprav je malo neumno, da jaz tebe vabim.

PRIHODNJE ODHODNJE

IVAN Hvala. (Sede.)

Nekaj trenutkov premora. Ivanu prvemu postane mučno.

IVAN Tešete ... kolce za ograjo?

PAVLE Ej! Ne bova menda na vi! Bratranca!

IVAN Ko ne poznam ... pa pisatelj ...

PAVLE Lepo te prosim, samo tega pisatelja pusti! Vsak mi ga meče naprej, kot da bi bil gobav, sploh se ne morem več normalno pogovarjati z ljudmi! - Delam, ja, v bistvu bolj za razvedrilo. Stric Jožko je dobil nekakšno odločbo, da je treba odpraviti nedostatke, (Ivan ga pogleda), pa sem rekel, vsaj ne bom delal samo škode ...

IVAN Ja, človek pomaga, če se da ...

PAVLE Ti iščeš strica in teto? Oba sta še na njivi, mislim.

IVAN (skoraj zadovoljen z izgovorom, da lahko odide) A ja ... pridem mogoče kasneje ...

PAVLE Bog ne daj, teta se bo jezila, da sva se midva, bratranca, srečala in si rekla samo dober dan in nasvidenje. Kozarec vina? ... Takoj bom. (Odide v hišo po vino.)

Ivan se razgleduje, predvsem po Pavletovem delu: papirji na mizi, koli ob tnalu; bolj zanimivi so mu koli.

PAVLE (se vrne, postavi na mizo, sede, natoči) Tako. (Dvigne.) Na zdravje.

IVAN Na zdravje.

Majhen premor.

PAVLE Ko sem rekel na zdravje, sem se spomnil ... Prejle, ko si me pozdravil »Smrt fašizmu«... Tako čudno mi je zazvenel tak pozdrav, s smrtjo, v pomladnem popoldnevu ... Saj vem, da si fašizem zasluži, da umre, ampak vseeno, beseda smrt kot pozdrav ...

IVAN Tebi ni všeč ta pozdrav?

PAVLE Všeč? Hja ... Spomnil sem se še, kako me je te dni nekdo učil pozdravljati ... (Hudomušno.) Zelo zanimiv pouk.

IVAN Ja?

PAVLE Stanko, saj ga poznaš.

IVAN (mu prav pride, da ima tudi sam kaj reči) Stanko? Kugelšpas? Precednikov pribočnik?

PAVLE Kako si mu rekel?

IVAN Kaj?

PAVLE Tisti nadimek?

IVAN A, Kugelšpas. Tako mu rečejo. Včasih.

PAVLE Zakaj pa?

IVAN (nerodno mu je) A zakaj? (Hip predaha.) Pravzaprav ne vem. (Hoče peljati pogovor naprej.) Najbrž je bil sam?

PAVLE Sam je bil, ja, zakaj?

IVAN Če je skupaj s Precednikom, komajda reče kakšno besedo.

PAVLE Nenavaden človek.

IVAN Eni pravijo, da je nor.

PAVLE Ni nemogoče ... Čuden je vsekakor. (Izpije dober požirek, Ivan ga posnema.) Sicer pa je tudi tisti precednik čuden patron.

IVAN Čuden se ti zdi?

PAVLE Kako se je pogovarjal z mano o literaturi, kot šolan človek ... Zraven pa ...

IVAN Se ti zdi, da ni dober za svojo funkcijo?

PAVLE (ga malo začudeno pogleda) Kaj pa vem, ali je dober ali slab ...

Pustimo. (Izvleče cigarete.) Kadiš?

IVAN (nasmešek) Ja ... (Vzame. Prižgeta in puhata.) Hvala. (Možnost sproščujočega pogovora.) V italijanski vojski sem se navadil. Dajali so nam cigarete, so rekli, da odganjajo malarijo. Nismo smeli prehitro pokrepat, rabili so nas za delo.

PAVLE Kje si bil to?

IVAN Na Sardiniji. Sploh ni bila res vojska, ampak prisilno delo. Rudnik svinca. Šeststo metrov pod zemljo, petdeset stopinj vročine. (Nasmešek.) Ampak smo preživeli. No ja, ne vsi. In ti?

PAVLE (zdi se, da mu je malo nerodno, morda, ker ne more postaviti nasproti nekaj enako hudega; ali pa mu je sploh nerodno govoriti o sebi) A, jaz sem šel

PRIHODNJE ODHODNJE

boljše skozi ... Ko so me spustili iz zapora, sem jo zbrisal čez v Jugoslavijo ... in potem sem nekaj študiral ... in vojna me je zatekla v Londonu. Tako da je prav od blizu niti videl nisem.

IVAN (razsodno) Za take, kot si ti, je drugače. Ampak potem - tudi ti si dobil požgano domačijo, doma.

PAVLE Ja.

Neka nenavadna mešanica nelagodja in relativne domačnosti.

IVAN Rajši pustiva te stvari. Človeku se oči prehitro napolnijo z žalostjo.

PAVLE Lepo povedano. In resnično. (Dvigne kozarec.) Živijo.

IVAN Živijo. (Pijeta, Ivan se razgleduje, po kratkem presledku.) Kar dobro ti gre od rok.

PAVLE Prošim?

IVAN Ograja.

PAVLE A ja. No, s kmetov sem tudi jaz, samo ... Ne vem, kdaj sem zadnjič imel sekiro v roki.

IVAN Plenkača bi bila boljša.

PAVLE Kaj praviš?

IVAN Plenkača. Tesarska sekira. Taka, ki je brušena na eno stran. Boljša za tako delo.

PAVLE Na eno stran? A ni tisto ... kako se že reče ... bradva?

IVAN Pri nas smo rekli plenkača.

PAVLE Misliš, da jo stric Jožko sploh ima?

IVAN Ima, ima, sem že jaz delal z njo. Hočeš, da jo poiščeva?

PAVLE Ne vem, zdaj sem že skoraj končal. Drugače se ti zdi pa v redu? Kar sem napravil?

IVAN (strokovno pogleda) Kar v redu, ja. Akacijevi kolci so najboljši. Še boljše, če jih spodaj ožgeš; ampak tudi tako mora držati najmanj deset let.

PAVLE Deset let.

IVAN Tudi dvajset, odvisno.

PAVLE Tudi dvajset. Kdove, kje bomo mi čez dvajset let! Če bi me pred dvajsetimi leti vprašal, kako bo ... Ničesar, prav ničesar ne bi prav napovedal.

IVAN (ne ve, kaj reči) Ja, tako je to.

PAVLE (dvigne steklenico) Še kozarec?

IVAN (v zadregi) Pravzaprav ...

PAVLE Na mojo delovno zmago! Šaj se tako reče? Se privajam. (Skuša biti duhovit.) Ali pa si hotel reči, da ne smeš piti, ker si v službi? (Naliva.)

IVAN (se zdrzne) V službi? Ne, ne ... Nišem ...

PAVLE Ti si tajnik KLO, ne? S tako funkcijo si najbrž zmeraj v službi.

IVAN Eh, tajnik ... Bolj kurir pravzaprav ...

PAVLE Vseeno. Take funkcije zahtevajo - kako že pravijo? Budnost, ne?

IVAN Kaj? - Ja, ja seveda. (Skuša skriti zadrego za kozarec.) No, pa na zdravje. (Se nasmehne in izpije.)

PAVLE Na zdravje. (Izpije.) Uh. Če človek dela nekaj konkretnega, se vse drugače prileže, kot če samo sedi in praskaš po papirju.

IVAN Zdaj kaj ... pišeš?

PAVLE (se nasmehne) Pravzaprav ne kaj dosti. Nekako se ... iščem. Vse je tako drugače ...

IVAN Tukaj? Pri nas?

PAVLE Ja.

IVAN Pa se ti zdi ... boljše ali slabše kot prej?

PAVLE (se široko zasmeje) Se delaš norca? Slabše kot pod fašizmom ne more biti. Seveda, vojna je bila, vse je treba spet ... Ampak vseeno, boljše, stokrat boljše.

IVAN Mislim, nekdo, ki je bil zunaj ... v svetu ...

PAVLE Se okuži s tistim, misliš? Ravno to je zdravilo. To tukaj. Kako si že rekel, da je tista sekira?

IVAN Kaj?

PAVLE Tista sekira. Kako se ji reče.

IVAN Plenkača.

PAVLE Plenkača. Zdravilo. (Nalije znova kozarca.) Še jezik moram dobiti nazaj. To je tisto: dobiti nazaj ali se naučiti novega?

IVAN (pije; ne ve, ali je nekaj slišal ali ne) Kako praviš?

PAVLE (stvar ga tišči, tudi vino se ga prijemlje, govori bolj sebi kot Ivanu) Mislim sem, ali ni zmeraj tako, človek, ko pride v nekaj novega, vztraja pri starem, pri tistem, svetu, v katerem se je rodil, se zavedel ...

PRIHODNJE ODHODNJE

IVAN Hočeš reči, da ti ... vztrajaš pri ... starem svetu?

PAVLE (izpije v zanesenosti temeljnih vprašanj) Sprašujem se, ali je sploh mogoče drugače?

IVAN Pri ... (izpije, tudi on v zanesenosti temeljnih vprašanj) ... prejšnji, kapitalistični družbeni ureditvi?

PAVLE (se zdrzne) Kaj? Kaj praviš?

IVAN (pije; frekvenca požirkov postaja gostejša) Ja ... menda takim, ki so bili zunaj ... posebno, če so šolani ... inteligenca ... to tukaj dostikrat ni vseč ... nova oblast ... socializem ... pravijo ...

PAVLE Pravijo? Kdo pravi?

IVAN Kdo? Ne vem, pravijo pač ...

PAVLE (izpije, zadržano) Enakih glav res nimamo vsi, če si to misliš. Če je to tisto.

IVAN Ne, seveda ne ... (Naredi požirek, zdi se, da nevede.) Objektivne okolnosti ...

PAVLE (ga ostro pogleda) Ivan. Ustavi se. Ne zameri, če rečem naravnost. Ti tega ne sprašuješ zato, ker te zanima. Tebe so poslali šnofljat za mano. Je tako? (Vprašanje govori, da je v njegovem uvidu morda tudi nekaj blefa.)

Ivan pobesi pogled, roka, v kateri drži kozarec, se mu trese.

PAVLE (pogleda v mizo in si s prsti podpre čelo; žalostno) O bog, o bog. (A se naglo zave, da je s to svojo bridko tugo najbrž smešen. To je sploh njegovo dostikrat: pogled od zunaj nase. Včasih koristi, morda še večkrat škodi. Tokrat koristi. Malo obešenjaško.) In kaj, misliš, sem?

IVAN Kaj?

PAVLE Kako se že reče? Protidržavni element? vohun? Angleški najbrž?

IVAN Ne vem ... Ne ...

PAVLE Nikoli ne moreš biti gotov, da je nekdo res tisto, kar se ti zdi, da je, ne?

Ivan pogleda v mizo, si natoči, pije, kadi.

PAVLE Groza me je, ko vidim, da se to vceplja ljudem. Ravno v težkih časih se je treba vzeti skupaj in reči: tako je; boljše tvegati, da se zmotiš, kot pa pognati cel svet v nori krog dvoma in sumničenja.

IVAN Teta Malka je rekla nekaj podobnega. (Iz zadrege.) Ti si cerkven?

PAVLE (ogreto) Ne, nisem cerkven, Ivan. Pa saj sploh ne gre za to, ali si cerkven ali ne. To je na vseh straneh. Kdor hoče ljudi venomer držati v negotovosti, ta nima dobrih namenov.

IVAN Misliš?

PAVLE Ja, mislim. Vem. - Še zmeraj poizveduješ?

IVAN (ne ve, kaj naj reče) Oprosti.

PAVLE (utrujeno, spije) Pustiva, kaj se boš opravičeval.

IVAN Ne, meni je ... Kako si vedel?

PAVLE Kako? Nekaj vem tudi jaz o teh rečeh. Na žalost. Srečanje s tistim čudakom Stankotom mi je tudi dalo misliti. In ti - nimaš prav nobenega daru za špijona, veš.

IVAN Vem. Šaj tudi nisem hotel, stisnil me je ...

PAVLE Si mislim. Ne zgledaš tak.

IVAN In če zvejo ... da sem ti povedal ...

PAVLE Od mene ne bojo. Ne govoriva več o tem, spijva še enega in zapečateno. (Nalije.) Na zdravje. Na čas brez špijonov.

IVAN Ja. (Pije. Kratek premor.) In hvala.

PAVLE Prosim te. Ne zahvaljuj se mi.

IVAN (pogleda na uro) O madona, pozabil sem. Sestanek je, moral bi biti tam že pred tričetrt ure! Ne zameri mi ...

PAVLE Ravno prav. Greva skupaj do vasi. Še vino se bo izkadilo.

Pride TETA MALKA. Spremlja jo še ena ženska približno istih let kot ona: to je FANIČINA MAMA.

TETA MALKA Kar naprej, gospa Micka. Bom skuhala kavo - (Zagleda Pavleta in Ivana.) O, sta tukaj! Sta se spoznala? Lepo. (Faničini mami.) Gospa Micka, to je moj slavn nečak, Pavle Rojc, pisatelj. (Rokovanje.) Tega pa menda poznate?

IVAN Ja ... dober dan ... smrt fašizmu ... gospa ... tovarišica ...

FANIČINA MAMA (zelo zapeto in s poudarkom) Bog daj.

PAVLE (z malo svetovljanske veščine razrešuje situacijo) Na žalost vama z

PRIHODNJE ODHODNJE

Ivanom ne bova mogla delati družbe, imava nujne opravke v vasi.
TETA MALKA (dobrohotno ironično) Seveda, seveda. Le pojdita.

Pozdravijo se. Moška odideta.

TETA MALKA Ja. Kaj sem že hotela reči? A veste, da sta bratranca, pa se sploh nista poznala? Kaj je naredila vojna!

FANIČINA MAMA Ne zamerite mi, da sem vas kar tako zmotila ...

TETA MALKA Vas lepo prosim, gospa Micka. Hvala bogu, da pride kakšen človek. Usedite se.

FANIČINA MAMA Lepo je tukaj pri vas. Lep razgled.

TETA MALKA Ampak precej samotno. In v teh časih ...

FANIČINA MAMA Ja, hudo je, hudo ... Ja. Ja. - Pa lepo imate urejeno!

TETA MALKA Magari da bi bilo urejeno ... Kje pa moreva z bratom ... Blagor vam, ki imate mladino pri hiši ...

FANIČINA MAMA Blagor že, blagor ... Pa tudi gorje ... skrbi ... Saj ravno zato sem prišla k vam, zaradi naše Fanice ...

TETA MALKA Ne bo tako hudo. Kaj sem že hotela? A ja! Kava. Samo pristavim.

Odide v hišo. Gospa Micka si zelo neodobravajoče ogleduje prazno steklenico (tudi preveri, koliko je prazna) in poln pepelnik čikov.

TETA MALKA (se vrne in sede) Prav hitro bo.

FANIČINA MAMA Imate kavo! (Vprašanje je vljudnostno, a ima tudi svojo praktično ekonomsko dimenzijo.)

TETA MALKA Bolj cikorija. Kakšno zrnce kave vmes.

FANIČINA MAMA (jemlje na znanje) Ja. Ja. Saj pravim, ne zamerite mi, ampak taki časi so, skrbi me za našo, in fant nima staršev, vi ga pravzaprav še najbolj poznate, pa sem si rekla, nič ...

TETA MALKA Ja prosim vas, seveda, to je naravno, da -

FANIČINA MAMA Sem vprašala tudi vašega gospoda župnika spodaj v vasi, pa mi je rekel: »Jaz sem ga poznal pred vojno, moj ministrant je bil, dober fant. Zdaj je pa komunist,« je rekel gospod župnik, »ne poznam ga več.«

TETA MALKA (dobrohotno ironično; teta včasih uživa biti advocatus diaboli) Če je komunist, mislite, da ne more več biti dober fant?

FANIČINA MAMA (začudena) Vi mislite, da ja? S tem brezbožnim življenjem, ki ga živijo? (Si ne upa vprašati, če pije, a Malka opazi, da pogleduje steklenico.)

TETA MALKA Ne vem? (Zdi se, da teta Malka malo provocira.) Zgleda, da niti župnik ni vedel natančno, na katero stran bi se postavil.

FANIČINA MAMA Ni vedel?

TETA MALKA Ne vem, zgleda. (Iz hiše značilen šum in cvrčanje.) O madonca! Kava! (Steče v hišo.)

Mati Micka se razgleduje, a ne ve, kaj naj išče. Prav res je v stiski. Čez nekaj trenutkov se vrne teta Malka.

TETA MALKA Še tisto malo, kar je imela v sebi ...

FANIČINA MAMA Nič zato. Bo že dobro.

TETA MALKA Ja. Ste rekli ...?

FANIČINA MAMA Veste, jaz ne maram tega, da mladina hoče nekaj po svoje. Ko mi je naša prvič rekla, »Jaz grem v brigado,« ali kar je že tisto, kar imajo, sem vzela kar palico pa sem ji dala par gorkih čez rit.

TETA MALKA In je pomagalo?

FANIČINA MAMA Prosim?

TETA MALKA Potem ni šla v brigado?

FANIČINA MAMA Ne, je šla vseeno ...

TETA MALKA Koliko pa je stara ta vaša, kako ste že rekli?

FANIČINA MAMA Fanica. Dvajset let. Enaindvajset bo letos. In ravno tam ga je spoznala, v tisti brigadi.

TETA MALKA Veste, gospa Micka - če ga ne bi tam, bi ga pa kje drugje. Ali pa kakšnega drugega.

FANIČINA MAMA Že, ampak ... - In zdaj sem slišala, da je imel tudi neke reči z oblastjo ...

TETA MALKA (provocira) Mogoče mu morate to šteti v dobro?

FANIČINA MAMA Prosim? - Saj, kdo ve, v takih časih ... Kaj bo z nami, kaj bo z nami ...

TETA MALKA Ampak konec koncev pa: se imata rada?

FANIČINA MAMA Jah! Vedi ti pri tej mladini ... Tudi, a je to tako važno? Ampak

PRIHODNJE ODHODNJE

res pa je, kar malo me je strah, da mi smrklja ne uide ...
TETA MALKA Vidite, da je važno. Vsi nekaj vemo o tem ...
FANIČINA MAMA Kaj?
TETA MALKA Nič, nič. (Taktično.) Pa saj se mi zdi, da ste se že sami odločili.
FANIČINA MAMA Kako?
TETA MALKA Meni zglada tako. Bojite se, da pobegne; dajte jima blagoslov, mlada bosta zadovoljna in vi boste imeli svoj mir.
FANIČINA MAMA A kar tako?
TETA MALKA Ja, zakaj ne?
FANIČINA MAMA Ampak če je komunist, saj ne bo hotel cerkvene poroke!
TETA MALKA Hja ... Najbrž res. Ampak če nam Bog ni namenil hujše preizkušnje kot to, mu recimo hvala – saj kakšen je pa svet? Vse premešano ... Ljudje različnih ver ... različnega vsega ... ampak nazadnje ... je vse skup podobno ... vsi živijo ... trpijo ... grešijo ... po naši veri in po svoji ... In v vsaki odločitvi je najmanj toliko upanja kot preudarka ...
FANIČINA MAMA (razume zmeraj manj, a intenca ji je jasna; vstane) Se pravi, vi mislite, da ...
TETA MALKA Ja. Po mojem zgrešite najmanj. In potem bova molili, da bo prav.
FANIČINA MAMA (obet molitve jo opogumi) Saj, mogoče imate prav. Naj bo v božjem imenu. Vseeno me je strah, kaj bo.
TETA MALKA Ne pravim vam, ker je moj nečak; ampak Ivan je dober fant. Čeprav je komunist. In čeprav (hudomušno) kdaj spi je kak kozarec.
FANIČINA MAMA Bog daj, da se ne motite. Ampak mogoče vseeno ... cerkvena poroka ... Kaj pa otroci, če ne! Kaj bo z nami ...
TETA MALKA (dobrovoljno) Ne vem. Poskusite.
FANIČINA MAMA Saj, saj ... Pa nasvidenje, hvala za kavo ...
TETA MALKA Ni za kaj. Nasvidenje.

Faničina mama odide precej zmedena. Teta Malka pospravlja.

DESET

Pripravljalni sestanek za proslavo. V razredu, vendar je razporeditev klopi (kolikor jih sploh je) prilagojena drugačnemu namenu. Notri je nekaj MLADINCEV in MLADINK, med njimi tudi DREJČE, ki pa je starejši od drugih (drugi so stari nekako 13-16 let). Sestanek se še ni začel: manjka Jelka, ki ga bo vodila. Tačas teče živžav in zafrkljiva debata.

SILVANA Drejče, pa si dobro popravil projektor?
DREJČE Hja; kolikor sem ga lahko, ko nisem imel originalnih delov.
LUČKA Se pravi, da bo že prvi dan crknil sredi filma.
DREJČE Če bo crknil, bo pač crknil. Z obločnico je zmeraj problem – pa kaj bom tebi pravil, ko svoj živ dan nisi videla druge naprave kot grablje in motiko.
LUČKA U, smo postali visoki!
DREJČE Sem jaz tebe začel zafrkavati ali ti mene?
REZKA Z njim moraš bolj zlepa, saj vidiš, da je ko pulfer.
LUČKA Koga pa kaj briga zanj.
SILVANA No no no no, ko da ne vemo.
DREJČE Nehajte regljati, bo dež! (Dekleta se hihitajo.)
CVETKO Bomo res imeli čisto pravi kino? Kot jih imajo v mestih?
DREJČE Ravno tako nobel ne bo.
REZKA Koga briga, če je nobel! Samo da vrti filme!
CVETKO Jaz bi šel vsak dan v kino!
SILVANA (spakljivo) A me vzameš s sabo?
CVETKO Daj mir, koza! (Drugi se smejejo.)
DREJČE Vsak dan jih niti v Ljubljani ne vrtijo. Bolj ob nedeljah.
SILVANA Samo ob nedeljah?
REZKA Vesela bodi! Drugje še tega nimajo!
CVETKO A bojo potem vrteli tudi ameriške filme, take s kavboji in indijanci?
LUČKA Tudi, zakaj ne.
SILVANA Zakaj pa ravno ameriške?
CVETKO Ameriški so najboljši.
DREJČE Nobenih ameriških filmov ne bomo vrteli. Amerikanci niso več naši prijatelji.
CVETKO Kakšne pa potem?
REZKA Ruske. (Dekleta se hihitajo, bogve zakaj.)
LUČKA Mogoče bi bilo pa najboljše, da delamo svoje.

PRIHODNJE ODHODNJE

DREJČE Najboljše, ja.
LUČKA Jaz mislim resno. Tudi mi bi lahko posneli film, čisto naš.
DREJČE Kaj boš ti snemala film, ko nimaš pojma.
LUČKA Se pa naučimo, ne! Misliš, da si samo ti tako pameten! (Smeh.)
REZKA Jaz bi lahko igrala glavno vlogo.
CVETKO Ja! Na primer ljubico od Musolinita!
REZKA Marš, lump, ti že pokažem!

Se hoče zagnati proti njemu, a tisti trenutek vstopi JELKA. Spremlja jo OTROK. Hrup in smeh potihneta, a ne naenkrat, polagoma – učiteljice se očitno ne bojijo.

JELKA Smrt fašizmu.
MLADINA Svobodo narodu.
JELKA (otroku, ko gresta mimo katedra) Na, tu imaš. (Mu da papir in svinčnik.)
Usedi se tamle pa kaj nariši. Mogoče projektor, ki ga je popravil Drejče, a?

Otrok ubogljivo vzame ponujeno in sede na odkazan prostor. Potlej je v resnici ves čas tiho; tu pa tam, ob kakšni stvari, ki mu je bolj zanimiva, sicer dvigne glavo in pazljivo prisluhne, vendar ne reče nobene.

JELKA (mladini) Smo dobre volje? O čem je tekla debata?
CVETKO O kinotu.
JELKA (nasmešek) Ste nestrpni, ne? Še par dni in bo.
LUČKA Pogovarjali smo se tudi, kako bi bilo delati svoj film.
CVETKO Ja, in v njem bi Rezka igrala ljubico od Musolinita.
REZKA Pazi se, ko te dobim zunaj!
JELKA (se smeje) Pusti ga, vidiš, da je še ... – Saj, delati svoj film; zakaj ne? Delati film, to je še lepše, kot če ga gledaš.
CVETKO Kdaj pa začnemo?
JELKA Čakaj malo, tako hitro pa ne bo šlo. Saj še nič nimamo. In najprej moramo narediti to delo, ki nas zdaj čaka. Torej. Da slišim, kako napredujete. Kako je z zastavo?
SILVANA Dobro, tovarišica. Je že skoraj dovolj blaga. Je pa treba ljudi včasih kar prepričevati, preden ti dajo kakšen kos padala ...
CVETKO Tudi mi smo že izrezali napis. Samo še pobarvati ga moramo.
JELKA In recitacije?
REZKA (vstane in brez odlašanja začne) Krasna si, bistra hči planin –
JELKA Že dobro, Rezka, ni treba zdaj povedati cele pesmi. Se pravi, vse že znate?
LUČKA Vse.
JELKA Lepo. Upam, da ne boste do proslave pozabile. Za recitacije se dobimo še enkrat posebej.
SILVANA Je res, da bo na proslavi sodeloval tudi tovariš pisatelj?
JELKA Mogoče, ni gotovo ... če bo še tukaj. Taki ljudje imajo veliko obveznosti.
CVETKO Je res, da tovariš pisatelj dela tudi pri filmu?
JELKA Res. – Film vas najbolj vleče, a? Si videl, Drejče, se je splačalo potruditi. (Drejčetu je ob njenih komplimentih vedno nerodno.)
LUČKA Mislite, tovarišica, da bi res lahko naredili film?
JELKA Zakaj ne, če bi radi? No, z opremo bojo gotovo težave, pa saj imamo tukaj mojstra. (Nasmešek, Drejče pa pobarva.)
CVETKO Živijo Drejče!
JELKA Samo ne smete misliti, da gre kar čez noč. Najprej spravimo proslavo skozi, potem se pa lahko dobimo –
CVETKO In začnemo delati film!
JELKA Sem ti rekla, da ne gre kar na hojladri. Se dobimo, ustanovimo filmski krožek ...

Medtem je otrok vstal od svoje risbe; brez besed se približa Jelki in jo pocuka za obleko. Ona se nagne k njemu, vajena procedure, on ji nekaj reče.

JELKA Ne, seveda ne, miško. Kar tule se usedi in počakaj.

Otrok stori, kot mu je bilo naročeno. A zdaj se odpro vrata in vstopi PRECEDNIK, sam. Kot vedno nosi pištolo za pasom.

PRECEDNIK (gromko) Smrt fašizmu!

PRIHODNJE ODHODNJE

MLADINA (glasno, kot razred) Svobodo narodu!
PRECEDNIK Mladina dela. Lepo, lepo. (Pomembno stopa okrog. Prizor se precej umiri; iz njega diha bolj nelagodje kot spoštovanje do Precednika.) Da slišimo, kaj ste se dogovorili glede proslave.

Mladina molči in gleda učiteljico.

JELKA Ni še prav vse določeno.

PRECEDNIK Pa tisto, kar je. (Pedagoško prijazno.) Kdo je zadolžen za takozvani program?

LUČKA (vstane, brez navdušenja) Jaz.

PRECEDNIK Aha. No, povej.

LUČKA Eee ... Najprej bo šolski zbor zapel Hej Slovani.

PRECEDNIK Aha.

LUČKA Potem bo tovariš Precednik držal govor.

PRECEDNIK Aha, in potem?

LUČKA Potem bo Rezka deklamirala Soči, Jožko Grivarjev pa ... tisto Kajuhovo, pozabila sem naslov, in zbor bo zapel še eno pesem.

PRECEDNIK Dobro. In kaj še?

LUČKA Potem bo mogoče tovariš pisatelj prečital en kos svoje nove povesti. In potem bo en tovariš s komiteta držal kratek govor in bo, kako se reče ... predal namenu kinoprojektor.

PRECEDNIK Kinoprojektor. (Kratek premor.)

LUČKA In potem bo zbor zapel še dve pesmi, Nabrusimo kose in Brigade s hribov, in potem –

CVETKO – bo kino!

PRECEDNIK Draga mladina, spoštovana tovarišica učiteljica, mislim – to je seveda samo moje mnenje, mogoče nimam prav, ampak mislim, da bi moral biti na taki proslavi obvezno tudi kratek in zabaven in poučen prizor, takozvani agitpropovski skeč. Igrala pa bi ga dramska skupina. Saj imate dramsko skupino, ne? (Kajpak ve, da je nimajo.)

Nastane premor.

SILVANA Nimamo, tovariš Precednik. Ampak bomo pa imeli filmski krožek.

PRECEDNIK A, filmski krožek. Zelo zanimivo.

CVETKO Posneli bomo svoj film, da ne bomo rabili ne ameriških ne ruskih.

PRECEDNIK Ne enih ne drugih, lepo, lepo. (Uperi pogled v Jelko. Po kratkem premoru.) To je škoda, da nimate dramske skupine. Gledališče je vse nekaj drugega kot kino. Kar je posneto na traku, je zmeraj isto; v gledališču pa – samo malo spremeniš in dobiš nekaj drugega. Takozvan živ organizem. Recimo, iz komedije tragedijo ali iz tragedije komedijo. A veste, kakšna je razlika med komedijo in tragedijo? Takozvana komedija se prej konča, hahaha. Če bi igrali igro naprej od tam, kjer se konča komedija, bi dobili takozvano tragedijo. Hahaha. Samo počakaš. – Tovarišica učiteljica, sporočilo imam zate: tvoj

spoštovani herojski brat sporoča, oziroma če sem bolj natančen, drugi sporočajo o njem, da ga ne bo v delegaciji za našo proslavo. Menda je nekako zadržan. Ne more od tam, kjer je, če me razumeš. (Jelka se ustavi, gleda stran od njega, ne reagira; kar sliši, ji po videzu sodeč ni povsem nepričakovano, vseeno pa se mora zelo truditi, da ostane mirna.) – Tako da mogoče tudi ni treba tistega tvojega projektorja in kinota in bugivugija in vse tiste ameriške robe. Namesto tega bi lahko odigrali takozvani skeč o tem, kako nasprotniki naše družbene ureditve izgubljajo tla pod nogami. Komičen skeč seveda, tak, ki se kmalu konča, haha. – In nadalje ti rečem še enkrat, tovarišica učiteljica: Italijančka daj v dom, kamor spada, da boš imela čas za dramsko skupino. Lahko ga pošljemo pa tudi čez mejo, tam se bo boljše počutil, med drugimi Italijančki.

Prizor je popolnoma obmiroval. Mladež stoji negibna; otrok se ozira v svojo zaščitnico, pa v prijatelje, pa v novodošleka; mogoče niti ne ve, da gre beseda o njem, čuti pa kajpak atmosfero. Jelka je tudi negibna, vendar je njeno krepko telo s pogledom, uprtim dva metra pred sabo v tla, nekoliko podobno boksarju, ki se koncentrira za napad.

JELKA (pogleda Precednika, mirno) Katerega Italijančka misliš? Jaz ne vem za nobenega.

PRECEDNIK Kako da ne veš. Tistega tvojega Italijančka sem mislil, katerega pa. A ni prav tak come il papa maresciallo? Polt, lasje, oči: a ni podoben?

PRIHODNJE ODHODNJE

JELKA Da nisi ti bolj podoben.

PRECEDNIK (z vzvišenim smehom, s pogledom gre okrog drugih) Jaz?

JELKA Za gledališko skupino bi bil res dober, ti. Kameleon.

PRECEDNIK Kmalu bosta ti in tvoj herojski brat oba nekje tolkla kamne. Tegale bambinota bom pa jaz osebno zlifral na drugo stran takozvane žice.

JELKA Nisi mogoče ti bolj podoben svojemu papačiju Benitotu? Ko se ti na vratu še pozna črno od kragelca srajce, ki si jo nosil?

PRECEDNIK Kaj?

JELKA Boš takoj videl, kaj. Tudi jaz imam nekaj zate, tovariš Precednik. (Odpre predal in potegne iz njega dokument. Bere.) Posenelli Franco ... sei comandato di presentarti alla sede del partito fascista ...

PRECEDNIK (živčen ali osupel?) Lažeš!

JELKA Na, sam preberi. (Stopi pol koraka naprej, iztegne roko. Precedniku skozi zobe.) Sem ti rekla, da pusti otroka pri miru, prasec. (Precednik z roko šavsne po listu.) To je kopija, da ne boš kaj mislil. Pravi dokumenti so tam, kjer ti ne moreš do njih.

PRECEDNIK (bere) Dopolavorista! Piše! To so bili vsi! Dobro veš, da je bilo obvezno!

JELKA Že mogoče. Niso pa vsi pisali gorečih prošenj za sprejem v partito fascista.

PRECEDNIK (stisnjen v kot) Lažnivci! (Potegne pištolo, jo uperi v Jelko in skupino, ki stoji za njo v nekakšnem polkrogu.) Vse vas postrelim! Banda reakcionarna!

Otrok na Precednikovo gesto obstane kot vkopan, potlej je v skoku pri Jelki in se privije obnjo, kot bi jo hotel obvarovati. Droben hip Precednikovega oklevanja je dovolj, da tisti iz skupine, ki je najbolj priseben, Drejče, z nečim – stolom, palico, orodja je dovolj – zamahne po Precedniku; zagrmí strel, vendar gre v prazno, pištola se zakotrlja po tleh. Precednik plane, da bi jo pobral, a Drejče je hitrejši, stopi nanjo. Precednik se ustavi korak od njega in ga gleda, ne ve, kaj bi; Drejče je močnejši in njegova drža kaže, da bo šel do konca, če bo treba. Za njim malo vstran Jelka, obnjo se privija otrok; bolj zadaj v gruči mladež.

JELKA Drejče ... (Strah jo je, da vročerkvnež ne naredi česa nepremišljenega.)

Takrat se na vratih prikaže STANKO z zavojčkom cigaret v roki.

STANKO Tovariš Precednik, ena škatla morava ... Tovariš Precednik?

Precednik kot da ne sliši, cel prizor je otrpnil.

STANKO (stopi k Precedniku) Prinesel sem cigarete, tovariš Precednik. Eno škatlo morava.

PRECEDNIK (nepremično zroč v oči Drejčeta in prek njega vse ostale si popravi obleko in prazen opasač) Ja. Grevá, Stanko. (Drugim.) Se vidimo. Kmalu.

Odideta.

Drejče se počasi skloni, pobere Precednikovo pištolo in si jo ogleduje, kot bi hotel preučiti njeno delovanje. Mladež ga obstopi, Jelka z otrokom obstane dva-tri korake stran.

ENAJST

Naslednje dopoldne. Na trgu. Gruča VAŠČANOV in VAŠČANK različnih starosti; med njimi (od znanih) točajka ANČKA, POLDE in ŠTEFAN, tokrat z ŽENO, nekaj MLADINCEV in MLADINK. Starejši stikajo glave in se nekaj menijo, otroci si prizadevajo kaj slišati ali biti slišani. Vzdušje je tesnobno, čeprav se nekateri trudijo kazati brezbrizen videz.

Pride TETA MALKÁ.

TETA MALKÁ So že kaj rekli?

ANČKA Še nič.

CVETKO Jaz sem slišal, da pridejo družeti.

REZKA Ja, Knoj.

POLDE Kaj delate vi tukaj? v šolo, mularija!

REZKA Danes ni šole.

POLDE Kako ni šole?

PRIHODNJE ODHODNJE

REZKA Tako: ni učiteljice.
POLDE Aja.

Gruči se približa STRIC JOŽKO, zelo mrk. Gruča ga opazi in reagira na njegov prihod.

ANČKA (šaljivo) To je pa že skoraj čudež, da ste se vi odtrgali od svoje njive, stric Jožko.

STRIC JOŽKO (mimogrede osorno) Še večji čudež bi bil, če babe ne bi ropotale.

ANČKA U, smo prijazni! Kaj vam pa kdo hoče!

STRIC JOŽKO (še ne zmeni zanjo, Malki) Kako je?

TETA MALKA Nič se še ne ve, dve uri so menda že notri.

STRIC JOŽKO Kdo so pa tisti?

TETA MALKA Niči ne vem dobro. (Se ozre po drugih.)

POLDE Z okraja eni.

ANČKA Ene živine.

ŠTEFAN En tak suh z očali -

ŠTEFANOVA ŽENA Ja, in en tak debel s pištolo.

ŠTEFAN To ni važno, ali ima pištolo ali ne.

ŠTEFANOVA ŽENA Še manj je važno, ali ima očala.

POLDE Nehajta se vidva kar naprej pričkat! Ko da nimamo nič pametnejšega poslušati!

STRIC JOŽKO (kot da motnje sploh ni bilo) In naš Ivan je tudi notri?

ANČKA Ja, in učiteljica.

STRIC JOŽKO Precednik pa ne?

REZKA Ne, Precednik je pobegnil, pravijo!

CVETKO In Stanko!

REZKA In Stanko, ja.

STRIC JOŽKO Aha. (In ne reče nič več - samo namrgoden počasi premišljuje.)

ŠTEFAN Sem pomislil - a potem pa zdaj ne bo proslave?

POLDE Proslave?

ŠTEFAN So rekli, da bojo vozili ljudi iz drugih vasi k nam. S kamioni. Bi bilo lepo. Lepa proslava.

Čez plac pripohajkuje DRAGEC, čigar pojava ne zmanjša nelagodja v gruči. Slišal je zadnje besede.

DRAGEC A proslavo bi ti imel? Vse kaj drugega bo kot proslava!

ŠTEFAN Ja? Kaj pa?

DRAGEC Vojaška uprava. Knoj.

REZKA Sem vam rekla!

ANČKA (ji rezko odseka besedo) Kakšen Knoj, nobenega Knoja ne bo.

DRAGEC Ne bi ti morala biti zdaj v gostilni?

ANČKA (pikro) Zakaj, če si pa ti tukaj.

DRAGEC Tako? Globoko počaščen, kot bi rekel naš slavní pisatelj. -

(Porogljivo.) In praviš, da ne bo Knoja?

ANČKA Ne.

DRAGEC Kako pa to veš?

ANČKA Vem pač. (V resnici pač ne ve.)

DRAGEC Misli si. To je upor, to ne more iti kar tako mimo. Učiteljico bojo odpeljali. V zapor. In celo njeno kompanijo. Ve se, kdo so to.

REZKA Ne bojo je, ne!

POLDE Jaz tudi mislim, da ne. Konec koncev ...

CVETKO Njen brat je narodni heroj!

DRAGEC (ga potreplja po temenu, fant se samogibno odmakne) Tudi narodni heroj ima samo eno glavo, dečko.

Trenutek tišine.

ŠTEFAN (se izprši, prav počasi Dragecu) Ti: veš, kaj pa jaz mislim? Jaz mislim, da si ti hujskač.

DRAGEC (hladno) Česa ne poveš.

ŠTEFAN Ja.

ŠTEFANOVA ŽENA (hoče poseči vmes) Štefan ...!

DRAGEC (ji ne pusti do besede, zlovešče prijazno) Kdo ti je pa to povedal?

ŠTEFAN (ponosno) Te nič ne briga! Ampak če že hočeš vedeti -

ŠTEFANOVA ŽENA (z grozo) Štefan! Pa kaj se ti je zmešalo! (Vsem.) Je mogoče, da ... ? Zakaj, zakaj sem se poročila s takim tepcem?

PRIHODNJE ODHODNJE

ŠTEFAN (s širokim nasmeškom) Zato, ker sem se ti dopadel. (Dragecu, kjer je prej ostal.) Če že hočeš vedeti –

ŠTEFANOVA ŽENA Ja molči že, zguba!

ŠTEFAN Zakaj bi molčal? Človek lahko pove, kar ...

ŠTEFANOVA ŽENA (blizu histerije) Otroke imaš! Mogoče kakšen ni tako zabit kot ti! (Mu z roko zapre usta; on pa je še naprej popolnoma miren, celo dobre volje.)

DRAGEC Kaj si se pa tako ustrašila? Menda ne mene? Ne rečem, eni se imajo za kaj bati. Tisti, ki bojo ostali brez protekcije, pa bojo morali zdaj dati toliko kot drugi ...

Stric Jožko stopi iz gruče, da si naredi prostor, potegne za ovratnik Drageca k sebi ter dvigne drugo roko, po vsem sodeč z namenom, da ga bo udaril – vse to molče.

TETA MALKA (krikne za njim) Jožko!

Stric Jožko se ustavi sredi giba, tako da Dragec obvisi na njegovi levici. Trenutek obmiruje, kot da se ne more odločiti, ali bi ga ali ga ne bi. Nato.

STRIC JOŽKO (ga sune od sebe, polglasno renčé) Marš!

DRAGEC (se opoteče čez plac in izgine s prizorišča; spotoma skozi zobe) Bomo videli, kdo bo zadnji rekel marš.

Teta Malka pristopi k bratu in se ga oprime pod roko; da bi jo varoval ali da bi ona varovala njega? Podoba je, da bolj drugo.

CVETKO Bravo, stric!

POLDE Molči, mulo.

Trenutek tišine.

TETA MALKA Mislite, da res pridejo družeti nazaj?

ANČKA Ne, seveda ne. Zmišljuje si, saj ga poznamo.

CVETKO Ampak jaz sem tudi slišal –

POLDE Mulo, nisi slišal, da molči? Hočeš eno?

ŠTEFAN Sem vam rekel ali ne, da je hujskač? Jaz rečem kar ven, jaz nič ne skrivam. Podlogarjev Lojze mi je povedal.

ŠTEFANOVA ŽENA Štefan ...!

ŠTEFAN Edino če res ne bo proslave, tisto je pa škoda, za tisto mi je žal. Ker so rekli, da bojo s kamioni vozili ljudi iz drugih vasi ...

REZKA Grejo!

Vsi se ozrejo proti šoli. Prideta IVAN in JELKA, oba vidno utrujena. Vaščani se zgrnejo okrog njiju.

POLDE Kaj bo?

ŠTEFAN Oni tovariš s pištolo je že šel?

ANČKA Res pridejo družeti?

ŠTEFANOVA ŽENA Knojevci?

JELKA Počasi! (Čez hip mirno.) Nobenih knojevcev ne bo. Tovariš Ivan bo začasno prevzel predsedstvo KLO.

Olajšani vzdihni in pogledi.

POLDE In Precednik?

JELKA Precednik gre drugam.

ANČKA Odstavljen?

JELKA Premeščen. (Malo pikro, skorajda zase.) Taki kadri so potrebni. Samo tam ne smejo biti, kjer jih preveč poznajo. (Se utrujeno nasmehne. Mladincem.) Dosti je bilo pohajanja. Pojdite nazaj v šolo, takoj pridem za vami.

POLDE Se pravi, da –

JELKA Se pravi, da lahko greste po svojih opravkih. Nič hudega ne bo.

ŠTEFAN Po opravkih? V gostilno, zalit dobro novico! Ančka, teči odpret!

ŠTEFANOVA ŽENA Ti in tvoja gostilna ...

POLDE No ja, taka reč res ni vsak dan ...

ŠTEFAN Tako se govori!

PRIHODNJE ODHODNJE

Se napotijo. Stric Jožko zaostane.

POLDE Ti ne greš, Jožko?

Stric ne odgovori, stopi korak k Ivanu, ki molči in stoji tam, kot da sanja pokonci.

TETA MALKA Saj res lahko enkrat toliko. Njiva bo še jutri tam, kjer je zdaj.
STRIC JOŽKO (gleda Ivana) Tudi gostilna bo še jutri stala.

Pokima; počasi iztegne roko in jo položi Ivanu na ramo; še enkrat pokima, odmakne roko, se obrne in odide v nasprotno smer kot drugi, sestra korak za njim; drugi v druge smeri – v gostilno, v šolo.
Ostaneta Jelka in Ivan.

IVAN (ostalo je nekaj ganotja) Stric Jožko. Kako čuden je.

JELKA (poudarjeno nebrižno) Kaj ne bo. Saj ni od včeraj.

IVAN Ja, prav imaš. – No, to smo dali srečno skozi. Po tvoji zaslugi. Hvala.

JELKA (ironično) Hvala? Za kaj hvala?

IVAN Kako za kaj! Za vse skupaj. Za pravico!

JELKA Pravico? Kako pa veš, da je to pravica?

IVAN Razkrinkala si tistega lopova! Kaj je to drugega!?

JELKA Seveda, Precednik je hudoben človek, dobro je, da smo se ga znebili, in jaz sem ravnala prav, da sem ga spravila proč. Ampak v bistvu sem mu pa naredila krivico. Koliko je še hudobnih, samo da niso pisali prošenj za sprejem k fašistom, ker so našli prostor kje drugje, in veselo naprej uganjajo hudobije ... Tiste spraviti dol, to bi bilo pravično dejanje, ampak to je težje ...

IVAN Ne razumem, kaj govoriš. Če ne moreš narediti vsega, je boljše, da ne narediš nič?

JELKA (obešenjaško, živčno, malo agresivno) Kako pa sploh veš, da sem delala po svoji volji? Da nisem delala po višji direktivi? Da nisem od Ozne? Da je to, da je bil Precednik nepriljubljen ali magari da je bil fašist, popolnoma nepomembno ali celo izmišljeno in je bila vse skupaj samo predstava za ljudstvo?

IVAN S pištolo je meril vate!

JELKA Mogoče je imel slepe naboje.

IVAN Nisem tako neumen, Jelka. Če bi bila od Ozne, mi ne bi povedala tega.

JELKA Mogoče sem ti zato povedala, da mi ne bi verjel.

IVAN Ti znaš človeka spraviti v kot. Ampak jaz še vedno verjamem, da si ... sama iz sebe naredila, kar si naredila.

JELKA Prav, Ivan. (Z melanholičnim nasmeškom doda.) Zdaj rečem jaz tebi hvala.

Njen občutek zmage je v resnici občutek odmikanja časa naprej, kot vlak, ki odhaja, ti pa stojiš na peronu in mahaš času, ki se oddaljuje od tebe čedalje manjši.

Pomolčita. Oba, se zdi, v zavesti (pa – ali je prava ali lažna? in sploh, »oba v zavesti«, ali je za oba ista?), da se je začelo nekaj novega.

In potlej, kot da realnost sledi razpoloženski projekciji: pride PAVLE.

PAVLE O, ravno prav. Da iz prve roke zvem, kako se je končalo. Menda v redu?

JELKA (še v prejšnjem razpoloženju, z drobnim nasmeškom) Pravijo, da ja.

PAVLE Pravijo?

JELKA Precednik je premeščen. Ivan bo začasno, do nadaljnjega, vodil KLO.

PAVLE (dobrohotno zafrkljivo) Smo se pa hitro povzpeli, a? Kariera?

IVAN (nejevoljno, popolnoma brez smisla za humor na take teme) Sploh nisem hotel. Samo da delo ne zastane ...

PAVLE Kaj se jeziš. Če ti kaj pomeni – po mojem si prav storil.

JELKA Jaz tudi pravim.

IVAN Seveda praviš, saj si me ti pregovorila. In gotovo tudi one z okraja.

JELKA Pa kaj. Nekdo reče besedo, to je vse.

IVAN Že. Ampak stvar je v tem, da ... nekako ni čisto. Vključno z mano.

PAVLE Misliš, da je sploh kdaj res čisto?

JELKA Poslušaj, kaj ti pravi človek, ki je videl svet..

IVAN Jaz mislim, da bi moralo biti. – In zato sem trdno odločen, da se kasneje ne bom več potegoval za družbenopolitične funkcije.

JELKA Ivan. Še eno uro nisi predsednik KLO; ni malo zgodaj, da začneš dajati ostavko?

IVAN Imaš prav: zaenkrat bom tiho; ampak odločil sem se. – Zdaj pa moram iti,

PRIHODNJE ODHODNJE

delo me čaka.

PAVLE Bi rekel, ja. Kar korajžno.

Ivan pokima in odide.

JELKA Poštenjak. In naivnež. Eksplozivna zmes, ampak vsaj lepše zgleda kot spretnež in pokvarjenec. Kaj nastane, tega pa tako ne moreš vnaprej vedeti.

PAVLE Dobro si to izpeljala.

JELKA Jaz?

PAVLE Lahko bi ti postavili spomenik, vaščani. Ampak seveda oni niti ne vejo, koliko si tvegala.

JELKA (z malo nasmeška) A ti pa veš?

PAVLE Domišljam si.

JELKA (z melanholično preudarnostjo) Pa ne veš. Najprej, vprašanje je, koliko sem sploh dosegla. Ti Precednik ni povedal tistega o komediji in tragediji? Močno se mi dozdeva, da komedija teče naprej, in potem veš, kaj sledi.

PAVLE (strm pogled) O čem govoriš?

JELKA A, nič. Pravim samo: jutri lahko potegne veter in vse bo odpihnjeno, kot da ni nikdar bilo.

PAVLE Za zgodovino, ja; ampak človeško življenje ...

JELKA Ti kar verjemi.

PAVLE Ne, res je! Ne šteje samo zadnja zmaga, vsak korak rabi pogum in tveganje.

JELKA Tale ga ni rabil veliko: nastavila sem zanko in oni revež se je ujel. In moj motiv je bil v bistvu sebičen. Malega sem morala zaščititi. Ne maram, če se kdo vpičuje vanje. Mladič je sveta stvar.

PAVLE To je sebičen motiv?

JELKA Ja. In gotovo je v mojem dejanju še kaj nizkotnega, česar ti nisem povedala. Tako da rajši ne hitite s spomenikom, da ga ne boste pozneje podirali.

PAVLE Vidiš, to je to. Ti povem: če dam skupaj tebe in tvojega brata - oba sta fejest človeka, ampak vsekakor si zame ti dosti bolj podobna heroju kot on.

JELKA Ne trapaj. Ženska ne more biti heroj. Razen če pade. Ali če se prav poroči. Če primoži herojsko titulo. In konec koncev je tudi boljše zanj, da ni.

PAVLE (se smeje) Kakšen cinizem, še v Londonu bi ga bili veseli!

JELKA Noben cinizem. Tako je pač.

Pomolči. Pavle hoče nekaj reči, a ona, ne ga bi ga pogledala, kratko odmigne z roko, da ne, in on brez pomisleka uboga. Še trenutek molka.

JELKA V tonu tvojega glasu slišim slovo. Odhajaš, ne?

PAVLE (kratko, ne ve reči drugega kot) Ja.

JELKA Kdaj?

PAVLE Popoldne gre avtobus.

JELKA (po kratkem zastanku) Najbrž mora biti tako. Ampak mi je vseeno žal. Malo.

PAVLE (nasmešek) Hvala enako. (Po kratkem premolku.) Oprosti za proslavo. (Jelka se samo nasmeji.) Sicer pa mislim, da bo zaradi tega prej boljša kot slabša.

JELKA Čisto mogoče. - Se pravi, si obupal, da bi lahko znova našel nekdanji ... dom svojih besed?

PAVLE (po kratkem predahu) Ja. Zaenkrat ja. Prav so imeli, da so me sumničili: jaz sem res iz drugega sveta. Tukaj je drugo življenje, poglej samo sebe - šola, vas, ta tvoj varovanček, ki si ga rešila, skrbiš zanj, mu pomagaš zaživetati ... V bistvu bi rekel, da ti zavidam; da si na boljšem kot jaz.

JELKA To zadnje se zdi tudi meni, ja. Ampak kar si rekel, je vseeno neumnost.

PAVLE (na šaljivo stran) Kaj češ ...

JELKA (smrtno resna) O otroku. Da mu pomagam, zaživetati. On meni, razumeš, pomaga živetati! Jaz njega rabim veliko bolj kot on mene. Zato so mladiči sveti. To sem mislila prej.

PAVLE To bi moral najbrž zapisati. Samo ne vem, ali si upam.

JELKA Boljše, da ne, da te ne zanese v patetiko. Če zanese mene, ni tako hudo: jaz sem ženska, pa še pisatelj nisem. - Kje imaš kovček?

PAVLE Kovček?

JELKA Pisatelj s kovčkom, notri je rokopis.

PAVLE (se posmeje) Ga moram še spakirati.

PRIHODNJE ODHODNJE

Nekaj hipov premolka.

JELKA Ja. Bo treba iti, mladina me čaka v šoli.

PAVLE Ja. (Še hip premolka.) Ti pošljem knjigo, če jo bom spravil skupaj.

JELKA Boš, boš. Hvala vnaprej.

Se nekaj sekund gledata, nato si padeta v ne prav kratek objem, iz katerega se prva izvije Jelka.

PAVLE Adijo.

JELKA Smrt fašizmu.

Gresta vsak na svojo stran.

DVANAJST (epilog)

Dvorana, kjer je bila proslava – pripravljena za kino. Luč počasi ugaša. Sredi prve vrste sedita IVAN in FANICA z glavama, nagnjenima skupaj; drugi navzoči zanju ne obstajajo, šepetata drug drugemu, mi pa ju kot po čudežu – ali ozvočenju – slišimo.

FANICA Toliko težav sem ti naredila ...

IVAN Hudo je bilo, res. Ampak zdaj ... sem vesel vsega tega. Se mi zdi, da več razumem ... in da bolj zaslužim, kar ...

FANICA Ivan moj ...

IVAN Fanica, jaz bom pustil družbenopolitično delo.

FANICA Res?

IVAN Ni zame. In sploh, tudi če nimaš nobene funkcije, lahko vseeno dosti prispevaš k izgradnji.

FANICA Zakaj si pa potem sprejel mesto predsednika KLO?

IVAN To je samo začasno. Da ne pride do zastoja v delu. Potem se poročiva in bova zmeraj skupaj.

FANICA Ivan.

IVAN In otroke bova imela. Otroci ti pomagajo živeti. Ti pomagaš njim, oni pomagajo tebi. Za prihodnje.

FANICA Ivan ...

IVAN Ja?

FANICA Lepo si povedal.

IVAN Še lepše bom naredil.

FANICA Ravno to je tisto, da ne boš.

IVAN Kako ne bom, ti me ne poznaš.

FANICA Poznam, poznam.

IVAN In zakaj mi potem ne verjameš?

FANICA Zato, ker te poznam.

IVAN Ne, verjemi mi ...

FANICA Ampak te imam rada, veš.

Dialog je pretrgan in tudi če ne bi bil, ga ne bi slišali, kajti po nekem cviljenju in neenakomernem brnenju, ki nedvomno prihaja iz za silo popravljenega projektorja, se v dvorani razleže špica filmskega tednika. Pač pa, medtem ko napovedovalec z gromkim navdušenjem našteva uspehe mladih udarnikov (film namreč kaže mladinsko delovno brigado pri delu), zdaj drobci njunih opazk, ki si jih, kot vidimo po kretnjah glave, izmenjujeta med filmom, tečejo na platnu v obliki podnapisov.

»Glej, brigada!«

»Ja!«

»Čakaj! Glej ta usek pa nadvoz! Nekam znan se mi zdi!«

»Tudi meni! Tudi meni!«

»Ni to tista brigada, kjer sva se midva spoznala?«

»Ja, res! Ravno tista!«

»Mogoče bova še midva na filmu!«

»Ne, nemogoče, veš, koliko nas je bilo tam!«

»Ampak saj je v bistvu tako, kot da bi bila!«

»Ja, res je! Čisto tako!«

»Vseeno, ali se vidiva ali ne!«

»Veva pa, da sva tam!«

PRIHODNJE ODHODNJE

»Da sva tukaj!«

KONEC